

Народна банка на Република Македонија

Работилница:

Цените на храната и инфлацијата

- Збирка трудови -

Скопје, април 2008 година

СОДРЖИНА

Воведно обраќање	4
<i>м-р Пејтар Гошев,</i> гувернер на Народната банка на Република Македонија	
Цените на храната и инфлацијата во Република Македонија	11
<i>м-р Билјана Давидовска-Ситојанова,</i> раководител на Отсекот за движења во реалниот сектор, Дирекција за истражување, НБРМ <i>м-р Маја Кадиевска-Војновиќ,</i> аналитичар во Отсекот за движења во реалниот сектор, Дирекција за истражување, НБРМ	
Земјоделството во Република Македонија - тековна состојба и идни предизвици ...	44
<i>д-р Перо Димитровски,</i> заменик-министер за земјоделство, шумарство и водостопанство	
Производството на биогоривата и нивното влијание врз производството на прехранбената индустрија.....	50
<i>Андреја Јосифовски,</i> „Макпетрол“ а.д. Скопје	
Клучни констатации изнесени во текот на работилницата	56
<i>м-р Аниџа Ангеловска-Бежоска,</i> главен економист, НБРМ	
Програма за работилницата	58

На 24.04.2008 година, Народната банка на Република Македонија организира работилница на тема: „Цените на храната и инфлацијата“. Главна цел на работилницата беше да се даде осврт на влијанието на цените на храната, а посебно на цените на земјоделските производи, причините за нивниот ценовен пораст и потенцијалните ефекти врз економијата, како и на аспекти поврзани со задоволувањето на потрошувачката на земјоделски производи. Во овој контекст, во рамките на работилницата се осврнавме и на актуелната состојба во агросекторот во Република Македонија, стратегијата и мерките на Владата во тој домен и потенцијалните мерки за надминување на проблемот и сузбивање на ценовниот раст. Основа за работилницата претставуваа согледувањата содржани во работниот материјал под наслов: *„Цениите на храната и инфлацијата во Република Македонија“*, изготвен од страна на НБРМ. На работилницата учествуваа претставници од релевантните институции во државата, како и од компании од бизнис-секторот коишто имаат допирни точки со конкретната проблематика. Од работилницата произлегоа корисни согледувања, битни за потенцијално ублажување на влијанието на цените на храната врз инфлацијата.

Оваа збирка содржи дел од материјалите коишто беа презентирани на работилницата. За останатите теми наведени во Програмата излагачите доставија презентации. Сите материјали и презентации се достапни на интернет-страницата на НБРМ (www.nbrm.gov.mk/Конференции/Работилница: Цените на храната и инфлацијата).

Воведно обраќање

м-р Пејтар Гошев,

гувернер на Народната банка на Република Македонија

Почитувани,

Најтопло ве поздравувам и најискрено ви благодарам што прифативте да учествувате во денешнава работилница. Како и на претходните работилници и овојпат се определивме за актуелна тема. Денешнава, буквално ги засега и ги интригира сите: обичните луѓе (јас мислам најмногу нив), производителите, експертите и креаторите на економските политики.

Загриженоста е повеќе од разбирлива. Ретко кој не почувствувал последици од феноменот инфлација. Ако, пак, таа главно е предизвикана од порастот на цените на храната и енергијата, особено поради првото, фрустрациите стануваат уште поголеми. Имено, наспроти високите благодети што ги обезбеди модерната цивилизација, од 6,6 милијарди луѓе на Земјината топка, најмалку едната половина сè уште има проблеми со задоволување на основните егзистенцијални потреби. Според Светската банка, околу 3 милијарди луѓе живеат во рурални средини, од кои 3/4 се меѓу најсиромашните луѓе во светот. Ако на тоа се додадат и сиромасите од урбаните населби, за кои проблемот со зголемените цени на исхраната е најтежок, тогаш вистина светот, особено најразвиените земји и земјите во развој, се соочува со тешки предизвици. Бројките се нагласено предупредувачки. Еден од индексите на ММФ, со кој се мерат цените на берзанските стоки за исхрана, од 1999 до 2007 година е зголемен за 85%, пресметано во долари. Индексот на цените на храната на угледниот „Економист“ („The Economist“) денес е повисок од кога било, од денот на неговото создавање во 1845 година. Дури и во реални бројки, цените на храната, според овој индекс, од 2005 до почетокот на 2008 година се зголемени за 75%.

Во нашава Информација, подготвена за потребите на оваа Работилница, може да се прочита дека цените на храната во светот, во јануари оваа година, во споредба со истиот месец од минатата година, се зголемиле за 33%, а на енергијата, којашто е важен фактор и во производството на храна, за 65% (Светски економски преглед - World Economic Outlook). Болните сеќавања на кризите од минатото, сликите за денешните милиони изгладнети луѓе во светот и овие импозантни бројки на раст на цените на храната и енергијата во последниов период, веројатно се инспирација за повеќето драматични наслови коишто се појавија во дневните весници и стручните списанија во светот, како на пример: „Храната и привидението на Малтус“ (Фајненшел тајмс, 27.02.2008 година); „Заборавете ги кредитите и нафтата, следната криза ќе биде храната“; „Крајот на евтина храна“ (Економист, декември 2007 година).

Како исклучително отворена економија и, за жал, со висок степен на увоз, посебно во некои сектори (екстремно зависна од увоз на енергија, за жал и значително зависна и во секторот на исхрана), Македонија, со оваа економска структура, и со малиот габарит, во основа е „апсорбер“ на светските шокови. Затоа, светскиот пораст на цените на храната и енергијата неизбежно се вградува во нашите индекси на цени и трошоци на живот. Врз разликите во динамиката на

движењето на цените, се разбира, влијаат и други фактори, коишто се разликуваат од земја до земја. Во Македонија, трошоците на живот на годишно ниво, март 2008 / март 2007, се поголеми за 10,2%, при пораст на трошоците за исхрана од 20,6%.

Веројатно поради ваквите случаи, покрај термините инфлација, дефлација, стагфлација, во светот е лансиран уште еден - агфлација, директно посочувајќи го растот на цените на храната како доминантен во определувањето на општиот индекс на цените, односно трошоците за живот. Оваа доминација на влијанието на цените на храната врз вкупниот индекс на трошоците на живот произлегува од тоа што пондерот на храната во македонскиот индекс на трошоци на живот, поради ниските приходи на домаќинствата, изнесува високи 38,2%. За потсетување, да кажеме дека тој во земјите во развој просечно се движи околу 30%, додека во развиените земји од 10 - 15%. Оттука, во значителна мера произлегуваат и најновите разлики во движењето на инфлацијата, споредувано земја по земја.

Бидејќи нашите анализи говорат дека во последните години инфлацијата во Македонија е под силно влијание на цените на храната, јасно се наметнува значењето на движењата и состојбите во аграрниот и во прехранбено-преработувачкиот сектор и за Централната банка, односно и за монетарната политика. Значи, токму ова е и директната и индиректната причина за поставувањето ваква тематика на дневен ред од страна на Централната банка.

Непотребно е да се каже дека сите сакаме, кога непријатностите веќе се случиле, барем побрзо да бидат отстранети. Но, за да се случи тоа, секогаш се нужни одговори на повеќе прашања. Во конкретниов случај барем на следниве:

Кои се причините за последните зголемувања на цените на храната?; Дали станува збор за еднократни фактори или пак станува збор за структурни поместувања коишто ќе имаат влијание на подолг рок?; Каков одговор треба да имаат економските политики, затоа што се работи за прашања коишто можат да ги зголемат општествените и политичките тензии, да влијаат врз правците на политичките и општествените концепти?; Кој губи, а кој добива во овие релативни поместувања на цените?; Што може да се стори за одржување на макроекономската стабилност и за ублажување или минимизирање на последиците врз сиромашните луѓе, на краток и подолг рок?

Верувам дека Трибинава ќе даде свој прилог во тој правец, поаѓајќи од квалитетот на сите денешни учесници. Како поттик на така целесообразената расправа, јас накусо би се задржал на дел од можните одговори.

I. Дефинитивно е јасно дека причините за порастот на цените на храната лежат и на страната на понудата и на страната на побарувачката.

- 1) Земјите со низок доход повеќе години бележат силен раст. Се случи рапиден раст на доходот по глава на жител, со истовремен силен процес на урбанизација, во т.н. растечки економии. Двата фактори, растот на доходот по жител и урбанизацијата, предизвикаа зголемување на побарувачката за повисококалорична храна, особено на месото, млекото и јајцата. Според ФАО (FAO), помеѓу 1962 и 2003 година, потрошувачката на месо по жител во земјите во развој се

зголемила за трипати, додека пак потрошувачката на житарки се зголемила само за 20% по жител. Но, ефектот на побарувачката на зрнестата храна е зголемен бидејќи производството на жив добиток стана повеќе од кога било, да речам, „зрнесто - интензивен“, делумно и како одговор на поранешното долго намалување или ниско одржување на цените на зрнестата храна. Анализите говорат дека потрошувачката на месо се зголемува соодветно на растот на БДП, но и дека за производство на еден килограм говедско месо се потребни осум килограми жито. Веројатно затоа, денес, фармерите во светот трошат 200-250 милиони тони жито повеќе за одгледување жив добиток, одошто пред, на пример, 20 години. А само Кина, од т.н. растечки економии, којашто брои 1/5 од светската популација, „проголтува“ 1/2 од светското производство на свињи, а во споредба со 1999 година увозот на соино зрно го зголемила за триесет и петпати (Економист - The Economist). Или, кинескиот потрошувач, кој во 1985 година јадел по дваесет килограми месо, оваа година ќе „проголта“ над педесет килограми. Овде не ја споменувам Индија и други растечки економии.

- 2) Последните години забрзано се зголемува побарувачката на биогорива, повлечена од растечките цени на фосилната енергија. Некои држави, особено американската, издвојуваат значајни субвенции за производство на биогорива. Овој супститутивен ефект ги зголеми цените на земјоделските култури што се користат за биогорива, какви што се пченката, шеќерот, сојата, маслиновите палми. Ова повлече и пораст на цените на блиските супститути на овие производи.
- 3) Значително се зголемија трошоците за производство на повеќето земјоделски артикли. На пример, важен елемент за производство на ѓубривото, којшто зафаќа околу 1/3 од оперативните трошоци за производство на некои жита, е природниот гас. Се зголемија и трошоците за семиња.
- 4) Зголемените цени на горивата ги зголемија транспортните трошоци. Но, имајќи ја предвид ниската вредност по единица артикл, кога се работи за храната, овој т.н. „вторичен ефект“ (second-round effect), врши далеку позначаен удар врз цените на храната одошто врз мнозинството други индустриски стоки, на пример, железото, никелот, јагленот итн.
- 5) Понудата, освен поради структурните промени коишто се вршат внатре во неа под влијание на барањето одговори за поскапата и нечистата енергија, беше погодена и од исклучителните климатски услови. Четири од петте најголеми извозници на пченица искусија намалување на производството поради лошите услови за одгледување во 2007 година.

II. Следното клучно прашање е: Ќе продолжи ли трендот на пораст на цените на храната? Ќе одговори ли понудата на овој предизвик, враќајќи го претходниот или воспоставувајќи нов еквилибриум, но на повисоко ниво и за колку време?

Одговорот на овие прашања не е едноставен. Од една страна постојат поранешни одговори на вакви ситуации, но, истовремено постојат и очигледни факти коишто сериозно предупредуваат. Врз основа на старите искуства, по определено време, може да се верува дека пазарната неурамнотеженост ќе биде отстранета. Понудата ќе одговори. Цените ќе се смират. Врз основа на тоа, почитуваниот Томас Малтус повторно ќе биде демантиран.

Но, аналитичарите укажуваат на значајни ризици.

- 1) Растечкиот доход по жител и јакнењето на побарувачката за алтернативни извори на гориво ќе го продолжат нагорниот притисок врз цените на храната. Тековните прогнози сугерираат дека растот во поголемите растечки економии (Кина, Индија и др.) ќе продолжи. Бројни политички лидери изјавуваат дека ги поддржуваат и дека ќе ги поттикнат политиките на алтернативни извори на енергијата, во тие рамки и на биоенергијата. И Клинтон и Обама изјавија дека ќе ги продолжат субвенциите за земјоделските артикли потребни како суровина за биогорива.
- 2) Климатските промени коишто ја деградираат околината, урбанизацијата којашто ги намалува површините за одгледување земјоделски култури и намалувањето на бројот на фармерите, се чини, исто така, се закана врз понудата како одговор кон иднината.
- 3) Додека стигне соодветниот одговор од понудата поради општествените тензии, можат да настанат значителни општествени и економски трошоци и одговори од страна на политиката коишто наместо да ја подобрат, може да ја влошат состојбата.

III. Има ли и нешто добро во најновото зголемување на цените на храната и значителното подобрување на позицијата на земјоделието во интерсекторската размена. Може ли тоа да доведе и до намалување на сиромаштијата и до врамнотежување на понудата и побарувачката на подолг рок, со позитивни ефекти врз макроекономската стабилност? Мојот одговор е - може.

- 1) Високиот раст на цените на храната е нешто како меч со две острици. Од една страна, од трите милијарди луѓе кои живеат на село, трите четвртини се лавовскиот дел од вкупниот број луѓе од категоријата сиромашни луѓе во светот, и ним логично е да им се поправи положбата, преку релативниот раст на цените на земјоделските производи. Останува најтежок проблемот со сиромашните во урбаните средини, за кои треба посебни политики.
- 2) Повисоките цени на земјоделските производи и на преработената храна ќе ги зголеми инвестициите во земјоделието, зашто очигледно е дека ниските цени одржувани со децении и сè помалиот број на фармери не се услови за зголемување на понудата.
- 3) Овој раст на цените на храната е поттик за позитивен одговор од страна на политиката. Конечно, да му обрне повеќе внимание на овој сектор, и во разгалениот запад и во сиромашниот, потценет свет на земјите во развој. Нагласувам позитивен, зашто растот на цените на

храната може да предизвика и лоши одговори на политиката во светот. Според тоа, разумно е да се очекува, врз основа на старите лекции:

- наместо блокирање, да се деблокираат преговорите на ДОХА за прашањата од земјоделската агенда.
- наместо одржување и зголемување на субвенциите во земјоделието, со релативниот скок на цените на земјоделските производи, да се добие можност за намалување на субвенциите и истовремено зголемување на инвестициите во земјоделието.
- наместо политики на субвенционирање на производителите, да се субвенционира доходот на сиромашните домаќинства.
- наместо забрана за извоз на определени производи, со што за жал одговорија некои држави, треба да се одговори со прекин на забраната и на другите трговски пречки.

Во оваа насока заслужува поддршка поттикнувањето „нов договор за глобалната политика на храна“, што е направено на неодамнешниот пролетен состанок на ММФ и Светската банка, чија основна цел е долгорочно зголемување на земјоделското производство со посебна поддршка на земјоделските политики во посиромашните земји.

IV. Во Македонија зголемувањето на цените на храната е меѓу највисоките. Во март оваа година, на годишно ниво, цените се повисоки за 20,6%. Во рамките на овој агрегатен индекс за храната, цените на производите од жито се зголемени за 26%, на свежиот и преработениот зеленчук за 37,7%, на свежото и преработеното овошје за 29,8%, на свежото и преработеното млеко за 20,6% на маснотиите за 49,9%. Што покажуваат овие индекси на пораст?

- 1) во инфлацијата од 10,2% во месец март, храната учествува со 7,88 процентни поени, или со 77%. Значи, и за Македонија во овој период може да кажеме дека е употреблив терминот инфлација.
- 2) забележуваме дека висок раст бележат и производи коишто се од домашно производство и на кои Македонија е нето-извозник, како и производи коишто Македонија целосно ги увезува, или пак, во помал или поголем обем е нето-увозник.

Ваквата состојба наведува на следниот заклучок. Зголемениот раст на цените на храната во Република Македонија е резултат на:

- 1) зголемените цени на главните фактори за земјоделско производство и храна (цените на енергијата, цените на увозната добиточна храна, на вештачките ѓубрива, заштитните препарати итн.)
- 2) порастот на цените на производите коишто се увезуваат како готови или за натамашна доработка.
- 3) се чини, неодминливото забрзување на процесот на конвергенција на цените на домашните цени на храната со оние на странските пазари.
- 4) зголемениот извоз на нашите земјоделски и прехранбени производи.
- 5) лошите климатски услови за земјоделието во минатата година, карактеристика за многу региони во светот.

V. Анализата на страната на понудата и побарувачката, низ призмата на надворешнотрговската размена, како и преку некои физички индикатори, ни нуди мошне негативни сознанија за земјоделското производство и вкупниот сектор на исхрана на Република Македонија за последниве две-три децении. Имено, некои од прибраните податоци велат:

- 1) Од 1998 година до 2007 година, Македонија има непрекинат дефицит на прехранбени производи во размената со светот, просечно, годишно, по 174,6 милиони евра (без тутунот и пијалаците). Во 2007 година, дефицитот изнесува 221,5 милиони евра, или за изминатите 10 години, вкупниот дефицит изнесува 1.745,7 милиони евра. Бидејќи вкупниот трговски дефицит во изминатата декада изнесува 8.680,4 милиони евра, на дефицитот на земјоделските производи отпаѓаат високи 20,1%.
- 2) Учеството на извозот на земјоделски производи во вкупното земјоделско производство, во изминатата декада бележи тенденција на пораст и во просек изнесува 42,3% (од 33,2% и 30,4% во 1998 и 1999 година на над 50% по 2004 година, односно 54,8% во 2007 година). Учеството на увозот на земјоделски производи во вкупното земјоделско производство во просек изнесува високи 87,6%, или во целиот десетгодишен период постојано се движи околу 90%. Значи вредноста на земјоделското производство којашто годишно ја увезуваме е речиси блиску (за само 10% помалку) до вредноста на земјоделското производство што ја произведуваме (без тутунот и пијалаците).
- 3) Некои поединечни показатели говорат:
 - производството на месо во 1998 година изнесувало околу 26.000 тони, во 2006 година околу 28.000 тони. Извозот во 2006 година бил 3.052 тони, додека увозот изнесувал над 48.300 тони. Увозот учествува со 66% во вкупната потрошувачка на месо. Во сите 10 години наназад, увозот на месо учествува со над 60%.
 - Во вкупната домашна потрошувачка на млеко, увезениот дел учествува со 4,3%.
 - во вкупната домашна потрошувачка на градинарски производи, увозната компонента (односно увезените количини) изнесува 2,4%.
 - во вкупната годишна домашна потрошувачка на шеќер увозот учествува со 82,7% (2006 година), наспроти 58,5% (1998 година).
 - индексот на земјоделското производство, којшто од 1960 до 1981 година бележи удвојување, од 1981 до 2007 година бележи целосна стагнација (26 години, со видни осцилации, останува на истото ниво).
 - обработливата површина од 1981 до 2006 година се намалува за 16,6% (од 644.000 хектари, на 537.000 хектари).

Од сите овие квантитативни искази може да извлечеме неколку заклучоци:

- Домашното земјоделско производство стагнира, наспроти домашните растечки потреби.

- Дефицитот на аграрни и индустриско-прехранбени производи во размената со светот се зголемува (и вкупно и особено кај важни прехранбени производи).
- Површините за садење на земјоделски култури постојано се намалуваат. Што значи тоа, не треба да се коментира.
- Зависноста од храна од остатокот од светот се зголемува, со тоа светскиот пазар сè повеќе ќе ги диктира нашите домашни цени и без вонтрговските поврзаности со светот и посебно со одделни негови региони.
- Неразумно се пропуштало искористувањето на еден важен и компаративен сектор за поголем доход по глава на жител, и за помали вкупни трговски дефицити со остатокот од светот.

VI. Резимирајќи, на крајот од овој вовед во денешнава Работилница би го рекол следното:

- 1) Поверојатно е и поумно е да се очекува дека цените на храната во светот, според тоа и кај нас, нема да се намалуваат и дека треба да сме подготвени за таквата состојба.
- 2) Најдобриот одговор на ваквите шокови од страната на понудата е конкретен план за зголемување на понудата на земјоделски и индустриски прехранбени производи од домашно производство. Зголемените инвестиции во овој сектор и ригорозните мерки за спречување на натамошната деградација на обработливото земјиште се единствениот одговор. Климата за инвестиции во овој сектор, по децениските запоставувања, е одлична. Профитната стапка се зголемува, со значителното покачување на цените на храната, коешто најверојатно не е од краткорочна природа, а зголемувањето на побарувачката во светот, сите прогнози велат, ќе продолжи.
- 3) Мнозинството централни банки во светот, иако и за мнозинството од нив ценовниот шок е надворешен и доаѓа од страната на понудата, реагираа со затегнување на монетарната политика. Така реагира и ќе реагира и Народната банка на Република Македонија, без оглед на некои мислења дека наводно „тука нема што да се прави. Се разбира, одговорот на другите политики е пожелен и би бил поефикасен, свесни дека треба време за какви било резултати од мерките насочени кон подобрување на понудата.

Дефинитивно, имаме проблем. Од нашите одговори зависи дали ќе се намалува, за колку време, или пак ќе се зголемува. Од оваа Трибина очекуваме поттик во позитивна насока бидејќи поканивме дел од компетентните луѓе во нашава држава кои без сомнение имаат што да препорачаат.

Благодарам!

Цените на храната и инфлацијата во Република Македонија

м-р Билјана Давидовска-Ситојанова,

раководител на Отсекот за движења во реалниот сектор, Дирекција за истражување, НБРМ

м-р Маја Кадиевска-Војновиќ,

аналитичар во Отсекот за движења во реалниот сектор, Дирекција за истражување, НБРМ

Вовед

Од средината на 2007 година дојде до значително зголемување на цените на храната во светски рамки. Ваквиот тренд, кој сè уште трае, претставува главен актуелен причинител на инфлаторните притисоци во глобални рамки и е во фокусот на вниманието на светските економски аналитичари.

Глобалниот тренд на забрзан раст на цените на храната не ја заобиколи ни Република Македонија, којашто со овој проблем поизразено се соочува од крајот на 2007 и почетокот на оваа година. Имајќи предвид дека најголемиот дел од потрошувачката на домаќинствата во македонската економија се однесува на исхраната, високите цени на прехранбените производи вршат притисок врз инфлацијата, којашто од почетокот на 2008 година се одржува на ниво од околу 9%. Со оглед на долгогодишната традиција на ниски и стабилни стапки на инфлација, блиски до нивото во еврозоната, актуелната стапката на инфлација сè повеќе го привлекува вниманието на домашната јавност.

Затоа, оваа анализа се фокусира на ценовниот раст на храната и главните причини набљудувани од глобална перспектива, нивото влијание врз домашните цени на земјоделските и останатите прехранбени производи и ефектот врз вкупната инфлација во Република Македонија. Во тие рамки, се обидуваме да дадеме одговор и на прашањето: дали порастот на домашните цени во целост претставува ефект пренесен од глобалниот ценовен пораст или произлегува од процесот на ценовна конвергенција кон развиените економии? Воедно, за да ги идентификуваме главните причини за растот на цените на храната настојуваме да го анализираме домашното земјоделско производство, да оцениме дали тоа ја задоволува домашната побарувачка или одреден дел се задоволува со увоз. Затоа, се осврнуваме на обемот на земјоделското производство во земјата и увозот на земјоделски и прехранбени производи и нивната поврзаност со актуелните ценовни промени.

1. Цените на храната во светски рамки

Почнувајќи од 2005 година е присутен **йоситојан йренд на йораси на цениите на храната на глобално ниво**. Имено, цените на храната на светскиот пазар забележаа пораст од 10% во 2006 и дополнителни 15% во 2007 (при значајно забрзување на годишниот раст на овие цени во последниот квартал со стапка од 24%). Во првиот месец од 2008 година, цените на храната достигнаа годишен пораст од значителни 33%. Подолготрајното присуство на нагорниот тренд кај цените на

храната упатува на тоа дека најверојатно не станува збор за краткорочни прилагодувања во ценовното ниво, туку за промени што се предизвикани од структурни промени во светски рамки.

Причините за глобалниот пораст на цените на храната се наоѓаат како на страната на понудата, така и на страната на побарувачката. Како **клучни фактори** се: зголеменото производство на биогорива, пораст на цената на инпутите¹ во земјоделското производство, неповолните климатски услови и зголемената побарувачка за храна од растечките економии. Високите стапки на глобален раст во изминатата декада, условени пред сè од силните остварувања на брзорастечките економии (emerging market economies), предизвикаа значителен пораст на цените на енергијата, што го насочи вниманието кон изнаоѓање алтернативни извори на енергија. Ваквата тенденција услови искористување на голем дел од земјоделските површини за производство на биогорива, што пак ја намали понудата на храна во светски рамки. Воедно, неповолните временски услови, односно сушата во одредени делови од светот и глобалните климатски промени влијаеа врз намалување на глобалното производство на земјоделски култури. Од друга страна, економскиот раст на земјите во подем (особено на Кина и Индија), што се одразува поволно врз животниот стандард и потрошувачката моќ на населението во овие земји, наметнува промени во потрошувачките навики од аспект на количината и квалитетот на исхраната и со тоа доведува до зголемување на глобалната побарувачка за храна. Имено, за илустрација, Кина претставува петта земја во светот според големината на БДП, којашто создава 5% од вкупниот светски БДП и на чија територија живее 20% од вкупното светско население.

Графикон 1

Извор: База на податоци Светски економски преглед - СЕП (WEO), ММФ.

Порастот на цените на енергијата доведе до пораст на цените на инпутите во земјоделското производство и следствено на цените на храната. Цените на енергијата во 2006 година пораснаа за 20%, а во 2007 година за дополнителни 32%, при што само во последниот квартал на 2007 година годишниот пораст на овие цени изнесуваше 45%. Во јануари 2008 година, цените на енергијата на светскиот пазар беа повисоки за 65% во однос на истиот месец од 2007 година. Зголемувањето на цените на енергијата директно се одрази врз цените на одредени

¹ Терминот "инпути во земјоделското производство" е преземен од терминологијата на Државниот завод за статистика на Република Македонија и се однесува на податок кој го има следниот опфат: семиња, енергија, горива и мазива, минерални ѓубрива, средства за заштита на растенија, ветеринарни услуги, добиточна храна, одржување на опрема и згради, останати стоки и услуги, машини и опрема, транспортна опрема, згради.

инпути за производството на храна (горива, ѓубрива и пестициди добиени врз база на енергенти и сл.), а со тоа и врз производствената цена на земјоделските и прехранбените производи.

Од друга страна, високите цени на енергијата условија пораст на побарувачката на одредени земјоделски производи коишто се користат како суровина за производство на **биоџорива**, што негативно се одрази врз понудата на земјоделските производи за исхрана. Високите цени на нафтата во последните неколку години, како и стимулативните владини политики, доведоа до значителна употреба на биогоривата како замена за горивата за транспорт, главно во индустриски развиените земји. Зголемената побарувачка на земјоделски суровини (пченка, пченица, шеќерна трска, шеќерна репка, соја, палмово масло, семе од репа и специјални масла²) за производство на биогоривата предизвикува не само пораст на цените на земјоделските производи, туку и промени во одгледувањето на земјоделските култури: премин од одгледување земјоделски култури наменети за исхрана, кон одгледување земјоделски култури наменети за производство на биогорива. Според студија на светски експерти во оваа област поврзана со биогоривата и земјоделството, направена во 2006 година, утврдено е дека за да се задоволат само 5% од вкупните светски потреби за гориво до 2015 година, постоечката земјоделска површина во светски рамки ќе треба да се прошири за 15%.³

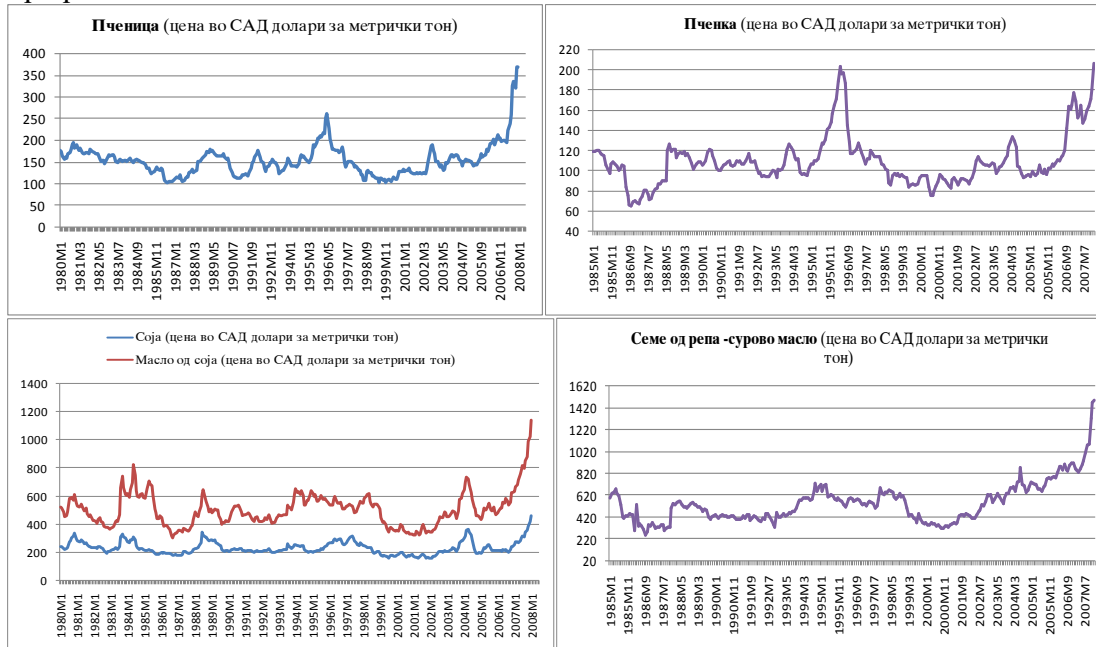
Покрај намалената понуда на земјоделски производи за исхрана, стимулирана од пазарните механизми, како значаен фактор за поголем раст на цените на одредени видови храна се споменуваат и **защитни (проекционистички) политики на индустриски развиените земји**. Имено, одредени земји (карактеристично за пазарите во САД и Европа)⁴ во трговијата со биогоривата воведоа заштитни мерки, како на пример повисоки тарифи за увоз на биогорива произведени врз база на шеќерна трска или шеќерна репка, што наметна поголема употреба на пченка и пченица (житни култури) како суровинска база. Имајќи го предвид делувањето на споменатите фактори, во 2007 година цените на пченката на светскиот пазар беа повисоки за 37%, а на пченицата за 32%. Од почетокот на 2008 година, трендот видно се засили кај цената на пченицата (годишен раст од 88%), при натамошна висока стапка на раст на цените на пченката (25%).

² Се мисли на масло од дрвото „јатрофа“, коешто вирее на територијата на Индија.

³ Преземено од СЕП октомври 2007. Студијата е направена од страна на „ЛМЦ Интернејшенел“, 2006 (LMC International Ltd - independent economic and business consultancy providing economic research and consultancy services for a broad range of industries related to agricultural commodities, foods, industrial materials, biofuels and their end-markets. <http://www.lmc.co.uk>).

⁴ Мотивот за заштитните политики претставува заштитата на домашното производство на биогорива од надворешна конкуренција.

Графикон 2

Извор: База на податоци, Светски економски преглед - СЕП (WEO), ММФ.

Последициите од зголемените глобални цени на храната **не се чувствувани со иста интензитет во сите земји**. Од аспект на ефектите врз трговското салдо, најпогодени се земјите-увознички на храна. Од аспект на инфлацијата, повеќе страдаат земјите во развој, затоа што храната претставува доминантна компонента во рамките на нивниот инфлациски индекс и главно се движи околу 30%, а кај најсиромашните земји достигнува и над 50%. За разлика од нив, во развиените земји учеството на храната во потрошувачката кошница изнесува околу 10-15%. Од тие причини, земјите во развој моментно се соочуваат со значително повисоки стапки на инфлација, што е случај и со Република Македонија. Покрај директниот ефект, цените на храната можат да влијаат врз инфлацијата и индиректно. Имено, доколку се присутни **секундарни ефекти** од порастот на цените на храната, тие можат да доведат до притисоци на страната на побарувачката и општ пораст на ценовното ниво. На пример, порастот на платите како одговор на растечките цени на храната, посебно во земјите каде што трошоците за исхрана претставуваат значаен дел од вкупните трошоци на домаќинствата, може да поттикне пораст и на цените на непрехранбените производи.

Последициите од ценовниот раси не се чувствувани подеднакво ни кај сите слоеви на населението. Најголемите последици од ценовниот пораст ги чувствува сиромашното население во урбаните средини (неземјоделските домаќинства со фиксни примања). Но, затоа постојат големи потенцијални придобивки за населението и земјоделците во руралните средини. Се смета дека актуелните случувања со цените на храната на светскиот пазар, по долг временски период во кој цените постојано депрецираат, нудат исклучителна **можност за развој на земјоделскиот сектор**, пред сè во земјите во развој, каде што овој сектор со години наназад заостанува во развојот поради значителното субвенционирање на аграрот и заштитната (протекционистичката) политика (отежнат пристап до пазарите) на развиените земји.

Одредени светски аналитичари сметаат дека *нерамнојезајта којашто во моментот постои помеѓу понудата и побарувачката на земјоделски производи нема да се нормализира во скоро време*, затоа што се смета дека тековните промени што се случуваат на светскиот енергетски пазар и промените во потрошувачката на брзорастечките економии имаат подолгорочен карактер. Водејќи се од ваквите согледувања, може да се очекува дека натамошниот интензитет на актуелните случувања поврзани со цените на храната во глобални рамки во голем дел ќе зависи од тоа во колкава мерка и со која динамика земјоделското производство ќе ги искористи развојните можности и ќе се прилагоди на новите барања на растечката побарувачка.

2. Анализа на движењето на цените на храната и инфлацијата во Република Македонија

Инфлациските притисоци од крајот на 2007 година и почетокот на 2008 година во Република Македонија непосредно се поврзани со порастот на цените на основните прехранбени производи. Од тие причини, анализата на нивото и движењето на цените на храната е од особено значење, имајќи предвид дека исхраната сочинува најголем дел од личната потрошувачка и ценовниот раст на храната директно го намалува животниот стандард на домаќинствата. Во овој дел од анализата е направена ретроспектива за движењето на цените на храната, со цел да се објасни неодамнешниот раст и воедно, да се идентификуваат главните причини и потенцијалните ризици.

Нивојто на цените во македонската економија во 2007 година е повисоко за 15% во однос на нивојто во 2000 година. Растот на цените на храната изнесува 10% и придонесува со 28% во вкупниот пораст на ценовното ниво. Најголем дел од придонесот на цените на храната произлегува од повисоките цени на земјоделските производи, додека цените на индустриско-прехранбените производи придонесуваат со само една петина.

Графикон 3

*ИПЦ - индекс на потрошувачки цени (CPI-consumer price index).

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија и пресметки на НБРМ.

Анализата на ценовниот тренд од 2000 година наваму укажува на изразена поврзаност на движењето на цените на земјоделските производи со вкупната инфлација. Од друга страна, влијанието на цените на индустриско-прехранбените производи врз вкупната инфлација е променливо. Во периодот од 2004 година до 2006 година, согласно со поизразеното намалување на царинските стапки⁵, цените на овие производи се намалуваа и го забавуваа општиот ценовен раст. Од 2007 година тие влијаат инфлаторно и со тоа дополнително придонесуваат за растот на инфлацијата. Доколку се има предвид вкупниот ефект од порастот на цените на овие две категории на прехранбени производи од почетокот на 2008 година, јасно е зошто растот на цените на храната, по повеќе години, ја надмина стапката на инфлација во првите два месеца на 2008 година⁶ (доколку како база се земе 2000 година).

Анализата на инфлацијата по години во изминатиот осумгодишен период (2000-2007 година) покажува дека со исклучок на 2000 година⁷, во останатите години инфлацијата во Република Македонија во најголем дел е условена од движењето на цените на храната. Во 2001 година, порастот на цените на храната имаше висок придонес за инфлацијата (60%). Имено, дерегулацијата на цените на брашното и лебот од февруари 2001 година предизвика поскапување на цените на лебот, печивата и производите од жито, додека сушниот период и намаленото земјоделско производство во регионите зафатени со безбедносната криза доведоа до намалена понуда на домашниот пазар и повисоки цени на

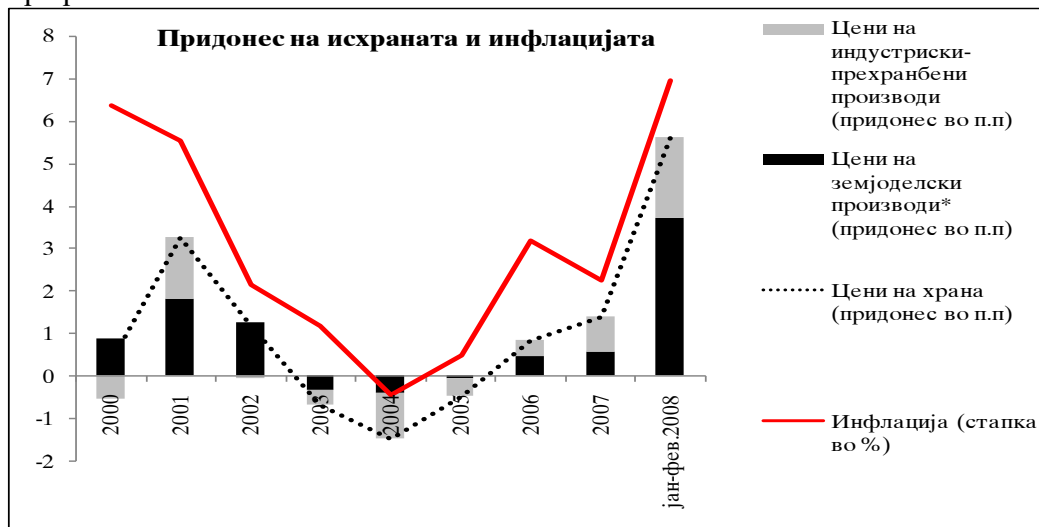
⁵Намалувањето на царинските стапки произлезе од пристапувањето на Македонија во Светската трговска организација (СТО) и од усогласувањето со директивите на Европската Унија (ЕУ)

⁶Подетелен приказ на ценовните движења по категории на производи во Прилог 4 и 5.

⁷Доминантни фактори за инфлацијата во 2000 година се: поскапувањето на производствените инпути (под притисок на порастот на цената на нафтата на светските берзи и апрецијацијата на американскиот долар); поскапувањето на цената на електричната енергија (задржувањето на повисоката зимска тарифа); порастот на цените на ПТТ услугите и задолжителното моторно осигурување; и воведувањето на данокот на додадена вредност.

зеленчукот и овошјето. И во 2002 година, порастот на цените на храната имаше висок придонес во инфлацијата, при што две третини од ценовниот раст произлезе од порастот на цените на земјоделските производи, првенствено на зеленчукот, којшто во услови на задоцнето производство на ран зеленчук и намалена домашна понуда, главно беше условен од увозните цени.

Графикон 4

* Во индексот на цените на земјоделските производи којшто е конструиран врз база на цените и соодветните пондери на земјоделските производи коишто се опфатени во индексот на потрошувачки цени, од технички причини е вклучено и брашното што претставува преработка.

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија и пресметки на НБРМ.

Во периодот 2003-2005 година, цените на прехранбените производи бележеа намалување и покрај постојаниот пораст на цените на услугите и на енергијата. Дефлаторните притисоци од цените на храната, имајќи го предвид високото учество во вкупниот индекс на потрошувачки цени, придонесоа за остварување ниски стапки на инфлација (и дефлација во 2004 година). Во овој период, значаен придонес за падот на цените на прехранбените производи има постепено намалување на царинските стапки, согласно со членството на Република Македонија во Светската трговска организација и одредбите од Спогодбата за стабилизација и асоцијација со ЕУ. Притоа, овие промени имаа двоен ефект, директен, преку намалување на цените на увозните инпути и готовите производи од увоз и индиректен, преку намалување на цените на домашните производители, под притисок на конкуренцијата од увозот. Намалувањето на трошоците за исхрана претставуваше комбиниран ефект од падот на цените на земјоделските производи⁸ и на цените на индустриско-прехранбените производи⁹, при што поизразен ефект имаа индустриско-прехранбените производи.

⁸ Позначаен дефлаторен ефект во рамки на земјоделските производи (имајќи ги предвид соодветните пондери) имаа: падот на цените на свежото месо (во 2003 и 2004 година), на овошјето (во 2004 година), на житото (во 2004 и 2005 година), на свежите јајца (во 2003 година) и зеленчукот (во 2005 година). Подеталниот приказ на годишните промени на цените на одделните земјоделски производи коишто влегуваат во рамки на индексот на потрошувачки цени е во прилог 2.

⁹ Во рамки на индустриско-прехранбените производи најзначаен дефлаторен ефект врз општото ценовно ниво имаа: цените на лебот и печивата (од 2003 до 2005 година), на млекото (во 2004 и 2005 година), на маснотиите (во 2003 и 2004 година). Подеталниот приказ на годишните промени на цените на одделните индустриско-прехранбени производи коишто влегуваат во рамки на индексот на потрошувачки цени е во прилог 3.

Графикон 5

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија и пресметки на НБРМ.

Периодот 2006-2007 година се карактеризира со пораст на цените на храната кој особено се засилува од последниот квартал на 2007 година. Цените на храната во 2006 година условија околу 26% од инфлацијата, како резултат на порастот на цените на свежиот зеленчук (заради намалената понуда на домашниот пазар во услови на неповолни временски услови и зголемен извоз на раноградинарски производи), на свежото и преработеното месо и на шеќерот. Во 2007 година, релативно ниската просечна стапка на инфлација од 2,3% во најголем дел (60%) е условена од повисоките цени на храната. Повеќе од половината од порастот на цените на храната се должи на зголемените цени на индустриско-прехранбените производи, во чии рамки најосетно зголемување забележаа цените на: лебот и печивата, на маслото за јадење и на кондиторските производи. Од друга страна, растот на цените на земјоделските производи во 2007 година беше условен од повисоките цени на зеленчукот, овошјето, меленото и лупено жито¹⁰ и во помал дел од цените на јајцата и свежото и кисело млеко.

¹⁰ Во рамки на категоријата „мелено и лупено жито“ влегува и брашното.

Графикон 6

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија и пресметки на НБРМ.

Порасиојќи на цените на храната продолжи и во првите два месеца на 2008 година. Поскапувањето на зеленчукот продолжи и во јануари и февруари, цените на меленото и лупеното жито го задржаа растечкиот тренд заедно со цените на свежото и киселото млеко и свежото месо. Со тоа, 53% од инфлацијата во првите два месеца на 2008 година е условена токму од растот на цените на земјоделските производи, додека поскапувањето на индустриско-прехранбените производи предизвика околу 27% од инфлацијата (најголем пораст забележаа цените на лебот, на маслото за јадење и на млекото). Така, ценовното ниво во првите два месеца на 2008 година е повисоко за 7%, во споредба со просечното ниво од 2007 година.¹¹

3. Ефекти од промените на цените на инпутите во земјоделството, на увозните цени и на цените на производителите на прехранбени производи врз инфлацијата

Причините за растечкиот тренд на цените кај прехранбените производи од крајот на 2007 година и почетокот на 2008 година во голем дел лежат во **поскапите производствени инпути**. Така, повисоките цени на домашните производители на земјоделски и на индустриско-прехранбени производи (земјоделски преработки) се последица на растот на цените на земјоделските инпути и ефектот од постојаниот раст на цената на енергентите, односно на цената на суровата нафта и на електричната енергија. Имајќи предвид дека домашното земјоделското производство и прехранбената индустрија, покрај домашни, во голема мера користат и увозни инпути, може да се каже дека глобалниот раст на цените на инпутите за земјоделските производи се одрази врз домашното ценовно ниво. Исто така, придонес кон инфлацијата имаат и **повисоките увозни цени на одделни индустриско-**

¹¹ Просечната стапка на инфлација во првите два месеца на 2008 година изнесува 9,1%, во споредба со истиот период од 2007 година. Сепак, со цел да се изолира ефектот од ниската споредбена основа од 2007 година и воедно за да се согледа дополнителниот раст на цените од почетокот на 2008 година, анализата се однесува на стапката на инфлација од 7% којашто го претставува просечното ценовно ниво во јануари и февруари 2008 година во однос на просечното ценовно ниво во 2007 година. Просечната 12-месечна стапка на инфлација во јануари 2008 година изнесуваше 2,8%, а во февруари 2008 година достигна 3,6%, што претставува засилување во однос на декември 2007 година, кога таа изнесуваше 2,3%.

прехранбени производи коишто влијаат во насока на зголемување на домашните цени на индустриско-прехранбените производи. Притоа, треба да се има предвид дека во 2007 година, царинските стапки на земјоделските и прехранбените производи се намалуваа со помал интензитет согласно со членството на Република Македонија во Светската трговска организација, за разлика од периодот 2004-2006 година и притоа немаа значаен ефект врз крајната цена на производите.

Графикон 7

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија и пресметки на НБРМ.

Од крајот на 2007 година во Република Македонија е забележан тренд на зголемување на тековните трошоци во земјоделството, а од почетокот на 2008 година покрај продолжување на трендот на поскапување на инпутите се забележува и раст на на трошоците наменети за инвестиции во земјоделството. Во 2007 година, цената на *земјоделскиот инпут*¹² забележа годишно зголемување од 3,1%, коешто се одрази врз цената на *земјоделското производство*¹³ (годишен раст од 5,8%).

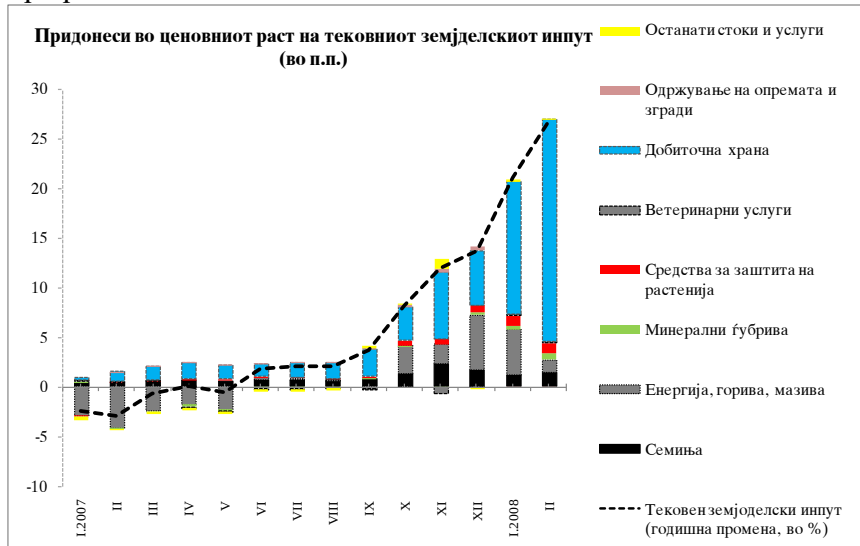
Во рамки на ценовниот индекс на *земјоделскиот инпут* до 2007 година доминира учеството на категоријата „енергија, горива и мазива“, којашто зазема 26% од вкупните трошоци. Како останати позначајни категории се добиточната храна и средствата за заштита на растенијата, чиешто учество во вкупниот ценовен индекс изнесува 23% и 15%, соодветно. Со тоа, овие три категории на инпути сочинуваат две третини од ценовниот индекс на земјоделскиот инпут. Од 2008 година, структурата е изменета во полза на повисоко учество на добиточната храна (49%), што главно произлезе од порастот на цената на оваа сировина во 2007 година, додека учеството на енергијата, горивата и мазивата се сведува на 18%, како резултат на намалената количинска потрошувачка во услови на постојаниот раст на цените на енергентите. Во 2008 година, кај ценовниот индекс на *земјоделското производство* не постои значајна промена во пондерирањето. Така, во рамки на домашното земјоделско производство доминира учеството на зеленчукот (околу

¹² Инпутот во земјоделството ги опфаќа средствата, услугите и инвестициите, коишто земјоделските производители ги вложиле за непречено одвивање на земјоделското производство. Ценовниот индекс на земјоделскиот инпут е конструиран како пондериран збир на цените на тековните инпути (семиња; енергија, горива и мазива; минерални ѓубрива; средства за заштита на растенија; ветеринарни услуги; добиточна храна; одржување на опрема и згради и останати стоки и услуги) и цените на капиталните добра (машини и опрема; транспортна опрема и згради).

¹³ Произведеното во земјоделството го опфаќа производството од земјоделскиот сектор, откупено или продадено надвор од секторот. Ценовниот индекс на произведеното во земјоделството е конструиран како пондериран збир на цените на производите од растително потекло (жита и ориз; индустриски растенија; добиточни растенија; зеленчук; компир; овошје и грозје и вина) и цените на производите од животинско потекло (добиток за колење и производи од животинско потекло).

36%), следат производите од животинско потекло (14%), добитокот за колење (13%) и овошјето и грозјето (12%), коишто заедно сочинуваат околу 75% од структурата на ценовниот индекс на произведеното во земјоделството. Ваквото пондерирање на земјоделските инпути и произведеното (аутпут) упатува на тоа дека споменатите категории се само потенцијални, но не и исклучителни двигатели на промените во агрегираните индекси.

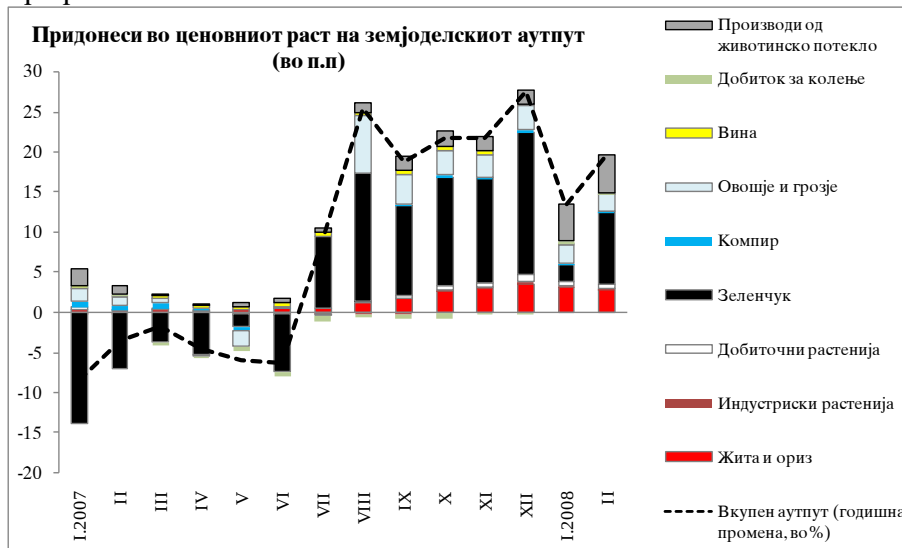
Графикон 8

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија и пресметки на НБРМ.

Во 2007 година, годишниот пораст на цената на земјоделскиот инпут претставуваше комбиниран ефект од растот на цената на добиточната храна, семињата, средствата за заштита на растенијата и на порастот на цените на енергентите (и покрај намалената потрошувачка). Повисоката цена на земјоделското производство во 2007 година, во однос на 2006 година, претставува одговор на поскапените инпути и на намалената домашна понуда, којашто беше условена од неповолните временски услови и од зголемената надворешна побарувачка за домашните земјоделски производи. Најзначаен придонес за растот на ценовниот индекс на вкупното производство во земјоделството имаат цените на зеленчукот, овошјето и грозјето и на житата и оризот.

Графикон 9

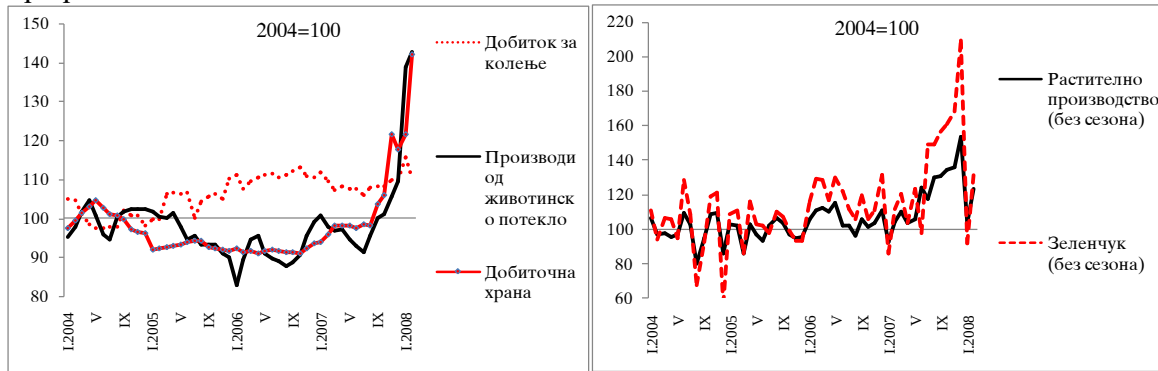

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија и пресметки на НБРМ.

Поскапувањето на добиточната храна (со засилен интензитет од август 2007 година) **услови најголем дел од порастот на цената на земјоделскиот инпут во 2007 година.** Во услови на недоволно домашно производство на добиточна храна и задоволување на домашната побарувачка од увоз, се оценува дека годишниот пораст на увозната цена¹⁴ на добиточната храна (за околу 12%) во најголем дел го услови порастот на нејзината цена земјоделски инпут (годишен пораст од 11,5%). Паралелно со порастот на цената на увозната добиточната храна, цената на домашното производство на добиточни растенија забележа пораст од 5,5%. Поскапата добиточната храна се одрази врз цените на домашното добиточно производство, особено врз цените на преработките од животинско потекло. Сепак, и покрај домашното производство, Република Македонија е нето-увозник на месо и преработки од месо и на млечни производи и јајца, со што покрај домашната цена, во формирањето на крајните цени на производите од животинско потекло влијае и увозната цена на овие производи. Во 2007 година, комбинираниот ефект од порастот на домашната цената на производите од животинско потекло (за 8,2%) и на увозната цена на месото и преработките (за 4,4%, при посилен раст на увозната цена на месото) доведе до пораст на цените на свежото и киселото млеко, преработеното млеко, свежите јајца и свежото месо, категории коишто условија околу 12% од општиот ценовен раст во 2007 година.

¹⁴ Увонзната цена е пресметана како однос помеѓу вредноста на увозот (во евра) и увезената количина (килограми) или врз основа на номиналната (вредносната промена) и реалната промена (количинската промена) на увозот.

Графикон 10

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија и пресметки на НБРМ.

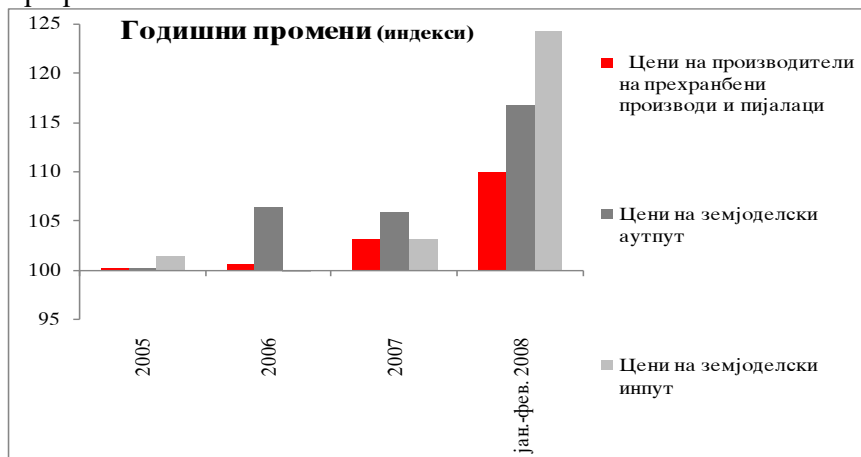
И покрај ниското учество на трошоците за семиња во вкупниот ценовен индекс на земјоделскиот инпут, порастот на цената на семињата во 2007 година значително влијаеше врз вкупниот индекс. Недоволното домашно производство на семиња беше покриено со увоз, при што нивното поскапување целосно се поклопува со порастот на увозната цена на семињата (за 15% годишно). Поскапувањето на семињата, во комбинација со повисоките трошоци за средствата за заштита на растенијата, условија раст на цените на домашното растително производство, во чии рамки најзабележлив беше растот на цената на житото и оризот за 21% (ефектот од поскапувањето на семињата може да биде поизразен во 2008 година, со оглед на посилниот раст на овие цени во последниот квартал од 2007 година и динамиката на сеидбите). Сепак, значаен фактор за растот на цената на житото во 2007 година беа и неповолните климатски услови, коишто негативно се одразија врз производството на жито и ја намалија домашната понуда, што пак доведе до висок увоз на житни растенија по цена за 60% повисока од ланската. Извесно неутрализирање на ефектот од скапиот увоз на житни култури беше направено преку високиот количински увоз на мелнички производи (брашно) во 2007 година, по пониска цена од ланската (за околу 4%). Сето ова се одрази врз цените на производите во категоријата „мелено и лупено жито“ (со брашно) и врз цената на лебот и печивата, кои зафаќаат околу 6% од вкупниот трошок на домаќинствата и коишто во 2007 година условија околу 17% од инфлацијата.

Од втората половина на 2007 година, цените на зеленчукот (од јуни) и на овошјето (од јули) започнаа да растат со засилена динамика. Главна причина за годишното поскапување на домашното производство на зеленчук и овошје (за 4,6% и за 15%, соодветно) претставува намалената домашна понуда, како одраз на неповолните временски услови и на засилената надворешна побарувачка. Недоволната домашна понуда услови увоз на овие земјоделски производи, по повисоки цени во однос на претходната година (за 12% кај зеленчукот и за 14% кај овошјето). Порастот на цените на свежите зеленчук и овошје и на преработките од зеленчук создадоа околу 14% од инфлацијата во 2007 година.

Високиот раст на тековните трошоци во земјоделството од 20% во првите два месеца на 2008 годината, во однос на просечното ниво од 2007 година, во најголем дел го отсликува комбинираните ефект од продолженото поскапување на добиточната храна и нејзиниот повисок пондер во вкупниот индекс од 2008

година¹⁵. Во 2008 година, започнатиот тренд на раст на *инфлацијата за инвестиции во земјоделството* во најголем дел произлегува од повисоките цени на транспортната опрема и во помал дел од растот на цената на машините и опремата. Од друга страна, **поработот на цената на земјоделското производство од 25%** во најголем дел се должи на дополнителните поскапувања на зеленчукот и житата¹⁶.

Графикон 11

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија и пресметки на НБРМ.

Поскапувањето на земјоделскиот инпут и производството и притисокот од увозот во 2007 година се пренесоа врз *цениите на производителите на прехранбени производи и пијалаци*¹⁷, коишто во однос на 2006 година беа повисоки за 3%. На почетокот на 2008 година, под влијание на продолжените поскапувања, нивото на цените на производителите во прехранбената индустрија забележа значаен годишен скок од 19%.

4. Ценовна конвергенција на храната во Република Македонија кон земјите од Европската унија

Појавата на засилените инфлациски притисоци од последниот квартал на 2007 година ја наметна дилемата: дали домашниот раст на цените на храната е ефект пренесен од глобалниот раст на цените на храната или станува збор за засилување на процесот на ценовна конвергенција на Република Македонија кон Европската унија. Во претходниот дел од материјалот дадовме осврт на првото прашање, односно се обидовме да идентификуваме кои увозни цени и преку кои канали влијаеја врз домашното ценовно ниво, додека анализата во рамките на овој дел настојува да го идентификува процесот и интензитетот на ценовната конвергенција на Република Македонија кон ЕУ во 2007 година.

Анализата се заснова на *споредба на домашното ценовно ниво* (агрегатно и по основни компоненти) во 2007 година, *со ценовното ниво на три земји од ЕУ* - значајни трговски партнери: *Германија, Италија и Словенија*. Имено, анализата се

¹⁵ Подетален приказ за движењето на цените на одделните инпути во прилог 6.

¹⁶ Подетален приказ за движењето на цените на одделните производи во прилог 7.

¹⁷ Анализата се заснова на цените на производителите на прехранбени производи и пијалаци поради отсуство на податоци само за цените на производителите на прехранбени производи.

заснова на пресметката на паритетот на куповна моќ на домашната валута (PPP-Purchasing Power Parity), како алтернативен метод за оценување на ценовната конвергенција. Според резултатите, и покрај регистрираното ценовно приближување кај одделни категории на производи и услуги, националното ценовно ниво сè уште е пониско од ценовното ниво во трите наведени земји, и тоа во интервал од 29% до 40%. Доколку се спореди динамиката на ценовната конвергенција, националното ценовно ниво бележи приближување до ценовното ниво во Словенија, Италија и Германија за 2 до 6 процентни поени во 2006 година, додека ценовното приближување во 2007 година е во рамки на интервалот од 2 до 4 процентни поени во однос на наведените земји. Следствено, може да се заклучи дека ценовната конвергенција не е засилена во 2007 година, што пак се објаснува со растот на инфлацијата и во анализираните три држави. Инфлацијата во Република Македонија беше засилена во последните месеци од 2007 година, кога воедно дојде до раст на инфлацијата и во странските земји со кои е правена споредбата. Воедно, во домашниот инфлациски индекс имаше и категории на производи и услуги чиешто цени се намалуваа и со тоа го компензираа ценовното приближување.

И покрај фактот што агрегатната ценовна конвергенција не е забрзана во 2007 година, сепак конвергенцијата на цените кај одделни прехранбени производи (масло за јадење, зеленчук и овошје) е забрзана, во споредба со 2006 година, што на среден рок претставува потенцијален притисок врз цените на храната и следствено на инфлацијата.

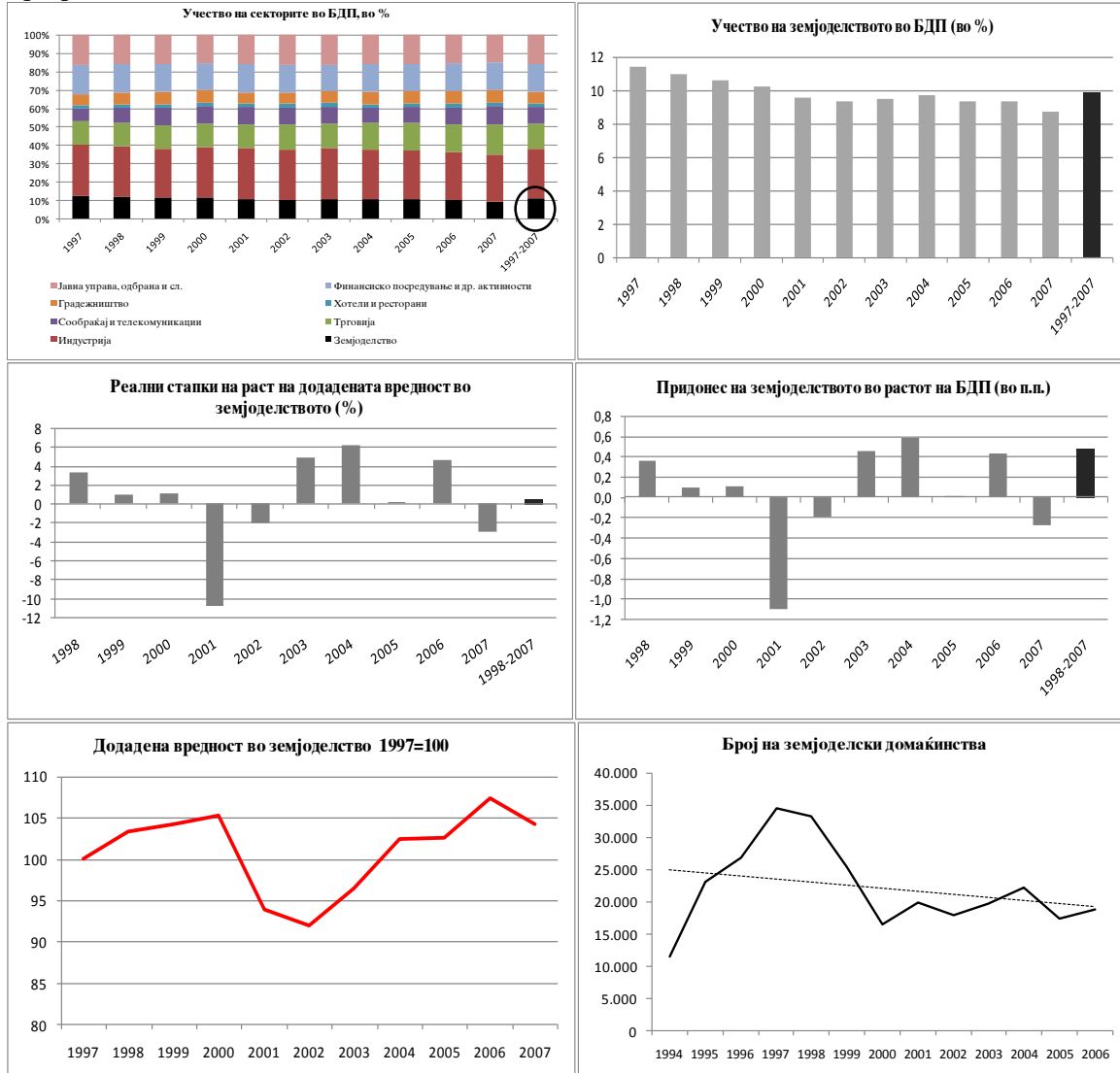
*Во рамки на прехранбениите производи, најзначајна ценовна конвергенција на домашните цени е забележана кај **маслото и маснотиите**. Имено, домашните цени на маслото и маснотиите беа значително пониски во 2006 година, додека во 2007 година се изедначени со цените во Италија. Поскапувањето на **зеленчукот** во 2007 година во Република Македонија доведе до приближување на домашните цени до нивото кај трите земји, при најизразено приближување во однос на цените во Словенија. Сепак, и покрај поскапувањето на зеленчукот, просечната цена на зеленчукот во РМ во 2007 година е за околу 40% пониска од просечната цена во Германија и Италија и за околу 30% пониска во однос на Словенија. Од друга страна, порастот на цените на **овошјето** услови приближување кон цените во Германија и Италија, додека во однос на Словенија цените се оддалечија (што може да се толкува како одраз на посилен раст на цените на овошјето во Словенија). И покрај поскапувањето на **лебот и житата**, домашните цени сè уште се далеку под нивото на цените во трите држави. За илустрација, во 2007 година, само во однос на Германија, лебот и житата во Република Македонија се поевтини за околу 60%. Според анализата, Република Македонија е речиси ценовно изедначена со споменатите земји кај млекото, млечните производи и јајцата.*

5. Земјоделското производство и увозот и извозот на земјоделски производи во Република Македонија

Република Македонија по своите географски карактеристики има природни предуслови и потенцијал за развој на земјоделството. Земјоделството во Република Македонија претставува петти сектор по значајност, којшто сочинува околу 10% од бруто домашниот производ (БДП) на земјата. Во изминатиот десетгодишен период, овој сектор бележи незадоволителни стапки на раст, а неговото учество во БДП

постојано се намалува, така што од 11,4% во 1997 се сведе на 8,7% во 2007 година. Врз основа на овие показатели може да се заклучи дека *и покрај постојењето на природни предуслови, земјоделскиот сектор релативно малку придонесува за вкупниот економски раст на Република Македонија*. Трендот на позитивни стапки на раст од 2003 година наваму заврши со пад на додадената вредност на секторот во 2007 година, за што како главна причина се истакнуваат неповолните временски услови во регионот. Во 2007 година, додадената вредност во земјоделството е повисока за само 4%, во однос на нивото во 1997 година.

Графикон 12

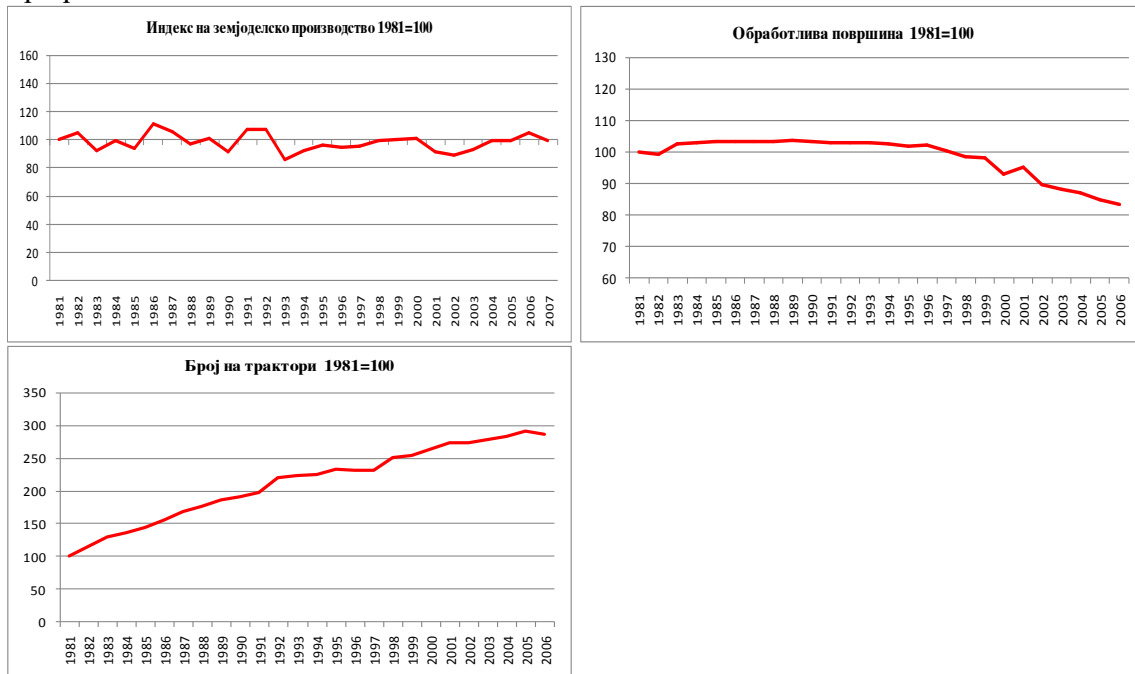

Извор: ДЗС и пресметки на НБРМ. Податоците за 2007 година се проценети.

Намалување бележи и бројот на лица вработени во земјоделскиот сектор. Имено, учеството на овој сектор во вкупниот број вработени во економијата, од 25% во 2001 година, се сведе на 20% во 2006 година. Надолен тренд се забележува и кај бројот на домаќинства во Република Македонија коишто се занимаваат со земјоделство.

Причината за слабите остварувања на земјоделскиот сектор стануваат очигледни доколку се погледнат некои од основите показатели за развојот на земјоделството, во количински показатели. **Во изминатите триесет години, земјоделското производство речиси стагнира.** Имено, во однос на нивото остварено во далечната 1981 година, во периодот до 1992 година се забележани подобри остварувања, но од тогаш па наваму, односно од осамостојувањето на Република Македонија, земјоделското производство опаѓа и речиси постојано се одржува под нивото од 1981 година. Намалување бележи и обработливата површина, којашто од 1998 година наваму постојано се намалува, така што во 2006 е за 17% помала во однос на површината што била обработувана во 1981 година. Може да се претпостави дека растот на земјоделската механизација (гледано преку движењето на бројот на трактори) делумно надоместува за падот на обработливата површина, овозможувајќи вкупното земјоделско производство да се одржува на релативно стабилно ниво.

Графикон 13

Извор: ДЗС и пресметки на НБРМ. Проценка за 2007.

Ваквите состојби во земјоделството неволно се одразуваат врз надворешнотрговската размена на земјата. Имено, во изминатиот десетгодишен период (1998-2007) Република Македонија постојано бележи негативно салдо во размената со земјоделски производи¹⁸. Притоа, во анализираниот десетгодишен период, за увоз на земјоделски производи се потрошени вкупно 3,2 милијарди евра (14% од вкупниот увоз) наспроти остварениот прилив од 2,4 милијарди евра (16% од вкупниот извоз), што претставува негативно салдо од 770 милиони евра, или 9% од вкупното негативно салдо на земјата во размената со странство.

¹⁸ Како земјоделски производи се земени производи групирани во тарифните броеви од 1 до 24 (прилог 8).

Табела 1
(во милиони евра)

Земјоделски производи	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1998-2007 просек	1998-2007 кумулатив
Извоз	193.9	218.5	220.6	214.9	221.1	208.5	208.8	274.1	313.0	341.1	241.4	2414.5
Увоз	284.4	262.4	280.9	267.8	313.9	292.4	330.9	340.2	358.6	452.7	318.4	3184.2
Салдо	-90.5	-43.9	-60.4	-53.0	-92.7	-83.9	-122.1	-66.1	-45.5	-111.5	-77.0	-769.7
Вкупно:	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1998-2007 просек	1998-2007 кумулатив
Извоз	1168.0	1122.6	1436.7	1293.3	1178.3	1207.1	1345.9	1644.4	1906.2	2446.4	1474.9	14749.0
Увоз	1702.1	1676.4	2271.2	1893.4	2105.9	2038.2	2354.0	2605.5	2987.7	3795.0	2342.9	23429.3
Салдо	-534.1	-553.8	-834.5	-600.1	-927.6	-831.1	-1008.0	-961.1	-1081.5	-1348.6	-868.0	-8680.4
учество на земјоделски производи во вкупно (%)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1998-2007 просек	1998-2007 кумулатив
Извоз	16.6	19.5	15.4	16.6	18.8	17.3	15.5	16.7	16.4	13.9	16.7	16.4
Увоз	16.7	15.7	12.4	14.1	14.9	14.3	14.1	13.1	12.0	11.9	13.9	13.6
Салдо	16.9	7.9	7.2	8.8	10.0	10.1	12.1	6.9	4.2	8.3	2.7	8.9

Извор: ДЗС и пресметки на НБРМ.

Доколку од вкупната размена на земјоделски производи се исклучат пијалаците и тутунот, односно доколку се фокусираме главно на производите за исхрана, состојбите се видно различни. Имено, кумулативно, во периодот 1998-2007 година, *производите за исхрана* учествуваат со 44% во вкупниот прилив од извоз на земјоделски производи, но затоа *сочинуваат дури 88% од вкупниот одлив за увоз на земјоделски производи*. Следствено, во периодот 1998-2007 година, негативното салдо од размената на производите за исхрана изнесува 1,7 милијарди евра, или 20% од вкупното негативно салдо на земјата во размената со странство.

Значителното продлабочување кај негативното салдо при оваа пресметка произлегува од фактот што тутунот и пијалаците значајно учествуваат на страната на извозот. Сепак, се забележува промена на соодносите од 2005 година наваму, поради зголемената побарувачка за извоз на зеленчук и овошје¹⁹. Така, во 2005-2006 година, приливите од извозот на производите за исхрана речиси се изедначуваат со приливите од извозот на тутун и пијалаци и веќе во 2007 година значително ги надминуваат (за 22%). Ова укажува на присуство на тренд на *менување на структурата на извозот на македонската економија во делот на земјоделските производи*, што отвора простор, но и наметнува потреба од посилен развој на земјоделството во Република Македонија, со што би се задоволиле растечката странска и домашна побарувачка, како и промените во нивната структура.

¹⁹ Во текот на 2007 година во РМ започнаа со работа две странски компании што се занимаваат со откуп на зеленчук и овошје и нивен пласман на странски пазари.

Табела 2

(во милиони евра)

Земјоделски производи (без пивалаци и тутун)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1998-2007 просек	1998-2007 кумулатив
Извоз	64.4	66.4	75.8	76.9	85.8	87.1	107.1	142.1	159.1	186.8	105.2	1051.5
Увоз	248.5	218.5	238.2	229.0	278.1	258.4	295.2	302.5	320.4	408.4	279.7	2797.2
Салдо	-184.1	-152.2	-162.4	-152.1	-192.2	-171.3	-188.1	-160.5	-161.3	-221.5	-174.6	-1745.7
Вкупно:	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1998-2007 просек	1998-2007 кумулатив
Извоз	1168.0	1122.6	1436.7	1293.3	1178.3	1207.1	1345.9	1644.4	1906.2	2446.4	1474.9	14749.0
Увоз	1702.1	1676.4	2271.2	1893.4	2105.9	2038.2	2354.0	2605.5	2987.7	3795.0	2342.9	23429.3
Салдо	-534.1	-553.8	-834.5	-600.1	-927.6	-831.1	-1008.0	-961.1	-1081.5	-1348.6	-868.0	-8680.4
учество во вкупно (%)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1998-2007 просек	1998-2007 кумулатив
Извоз	5.5	5.9	5.3	5.9	7.3	7.2	8.0	8.6	8.3	7.6	7.0	7.1
Увоз	14.6	13.0	10.5	12.1	13.2	12.7	12.5	11.6	10.7	10.8	12.2	11.9
Салдо	34.5	27.5	19.5	25.4	20.7	20.6	18.7	16.7	14.9	16.4	-5.2	20.1
учество во вкупни земјоделски производи (%)	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	1998-2007 просек	1998-2007 кумулатив
Извоз	33.2	30.4	34.4	35.8	38.8	41.8	51.3	51.8	50.8	54.8	42.3	43.5
Увоз	87.4	83.3	84.8	85.5	88.6	88.4	89.2	88.9	89.4	90.2	87.6	87.8

Извор: ДЗС и пресметки на НБРМ.

Се поставува прашањето каква е сликата доколку се набљудуваат количинските показатели за земјоделското производство и размената и од каде се задоволува домашната побарувачка на земјоделски производи?

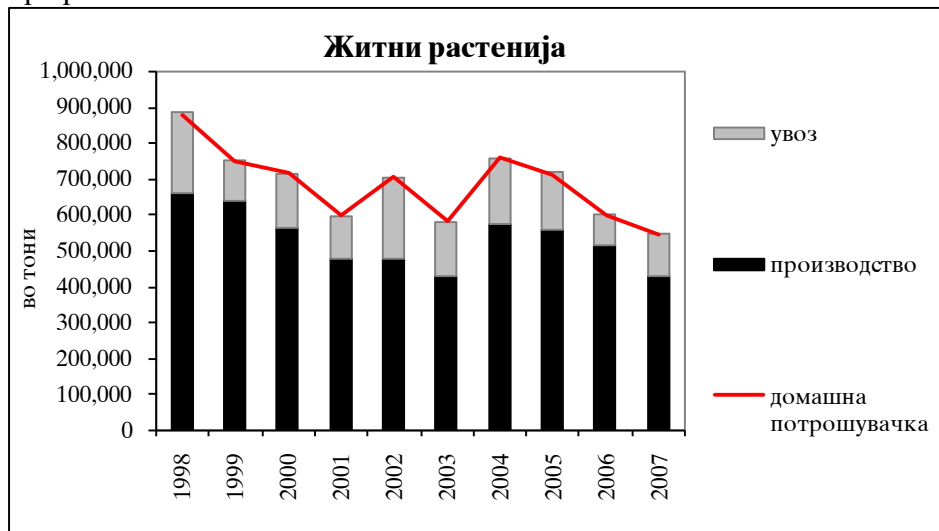
Во отсуство на синтетизирани податоци за количините на земјоделското производство и увозот, односно извозот (неспоредливост кај одредени производи поради различни мерни единици), анализата ја фокусираме поодделно на одредени земјоделски производи. Имајќи предвид дека во текот на 2007 година најголем дел од увозот на производи за исхрана се однесува на увозот на жито и производи од жита, месо, масло за јадење и овошје, како и поради значителната извозна побарувачка за зеленчук и овошје, во продолжение ќе се задржиме на анализа на количините на овие производи. Напоменуваме дека податоците за земјоделското производство во 2007 година се проценети²⁰.

Производството на **житни расенија** во Република Македонија (пченица, пченка, јачмен, ориз, рж и овес) изнесува околу 532 илјади тони просечно, во периодот 1998 - 2007 година. Од вкупното производство, околу 80% се однесуваат на пченицата, пченката и оризот. Само 0,6% од домашното производство на житните култури е наменето за извоз, а преостанатиот дел задоволува околу 80% од вкупната домашна потрошувачка²¹, којашто во анализираниот период изнесува околу 680 илјади тони. Тоа значи дека помал, но сепак значаен дел од домашната потрошувачка се задоволува од увоз (просечно околу 20%). Набљудувано по години, производството на житни култури бележи опаѓачки тренд и го следи трендот на вкупната домашна побарувачка. Во 2007 година, имајќи ја предвид сушата што го зафати поширокиот регион, домашното производство на овие култури забележа висок годишен пад од 17% и се сведе на околу 430 илјади тони. Следствено, увезените количини се зголемија за значителни 35%, а увозната компонента за 7 п.п. (21%). Пораст е забележан и кај увезените количини на мелнички производи (брашно), и тоа дури за петпати.

²⁰ Проценките се засноваат на проценети податоци од ДЗС и пресметки на авторите.

²¹ Вкупната домашна потрошувачка ја претставува количината на домашното производство намалена за извозот и зголемена за увозот.

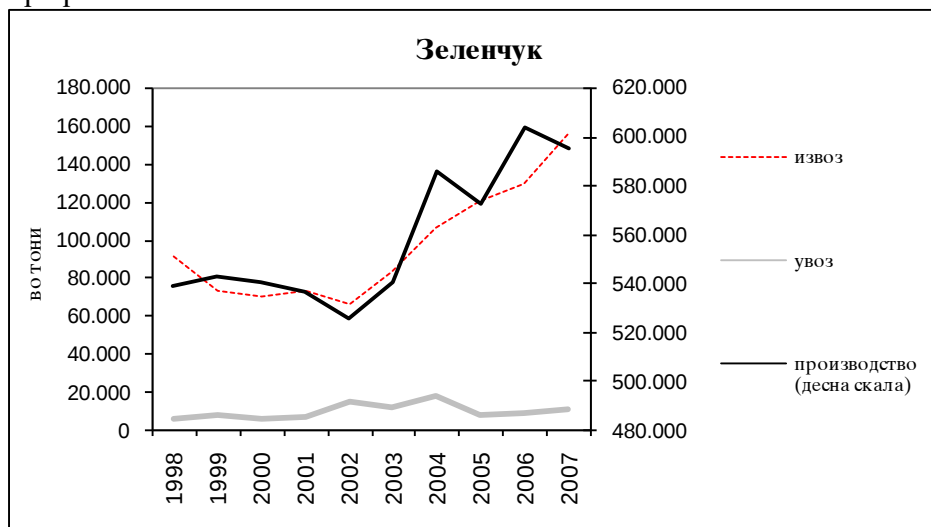
Графикон 14

Извор: ДЗС и пресметки на НБРМ.

Просечното производство на *градинарски растенија* (зеленчук) во нашата земја (најмногу компир, домати и пипер) изнесува околу 558 илјади тони, во периодот 1998 - 2007 година. За разлика од житните култури, производството на зеленчук има поголема извозна ориентација (во просек околу 17% се наменети за извоз). Преостанатиот дел речиси целосно ја задоволува домашната потрошувачка, којашто во анализираниот период изнесува во просек околу 470 илјади тони. Следствено, увозната компонента на домашната потрошувачка на зеленчук е многу мала и изнесува околу 2%. Набљудувано по години, производството на градинарски култури бележи тренд на пораст и го следи растечкиот тренд на извозната побарувачка присутен од 2003 година. Во согласност со ваквите движења, учеството на количините на зеленчук наменети за извоз забрзано расте во последните три години, а во 2007 година достигнува 26% (значително над просекот). Во услови на минимално намалување на производството во 2007 година, зголемениот извоз на зеленчук за 20% услови пораст на увезените количини за околу 24%, на годишна основа, со што увозната компонента на домашната потрошувачка на зеленчук достигна 2,4% (1,8% во 2006 година).

Графикон 15

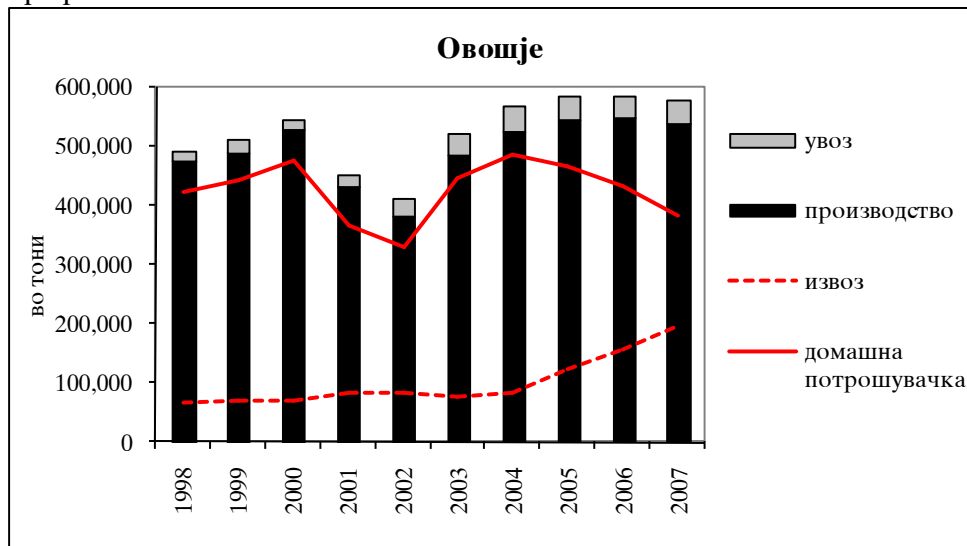

Извор: ДЗС и пресметки на НБРМ.

Слични движења како кај зеленчукот се манифестираат и кај производството на **овошје**. Во периодот 1998 - 2007 година, просечното производство на овошје (најмногу грозје, бостан и јаболки) изнесува околу 497 илјади тони. Производството на овошје има поизразена ориентација кон извоз во однос на производството на зеленчук (во просек околу 20% се наменети за извоз), но и нешто поголема увозна компонента на домашната потрошувачка (околу 7%). Сепак, најголем дел од домашната потрошувачка (којашто во просек изнесува околу 426 илјади тони) се задоволува од домашно производство. Набљудувано по години, производството на овошје бележи умерен тренд на пораст и исто така го следи брзорастечкиот тренд на побарувачката за извоз што се забележува од 2004 година. Следствено, учеството на количините на овошје наменети за извоз забрзано расте во последните три години, а во 2007 година достигнува дури 37%. Имено, во 2007 година е забележана најголема количина на извезено овошје, набљудувано од 1998 година до денес. Последиците од сушата во 2007 година се присутни и кај производството на овошје (најмногу кај грозјето) коешто бележи минимално намалување, но сепак извезените количини се повисоки за 27%, на годишна основа. И покрај високиот извоз, прилагодувањето (т.е. намалувањето) кај домашната потрошувачка придонесе за поумерен пораст на увезените количини (околу 9%), а увозната компонента на домашната потрошувачка достигна 11% (9% во 2006 година).

Пораст е регистриран и кај количините на извозот и увозот на производи од зеленчук и овошје (гледано како збирна категорија), и тоа за 10% и 13%, соодветно во 2007 година.

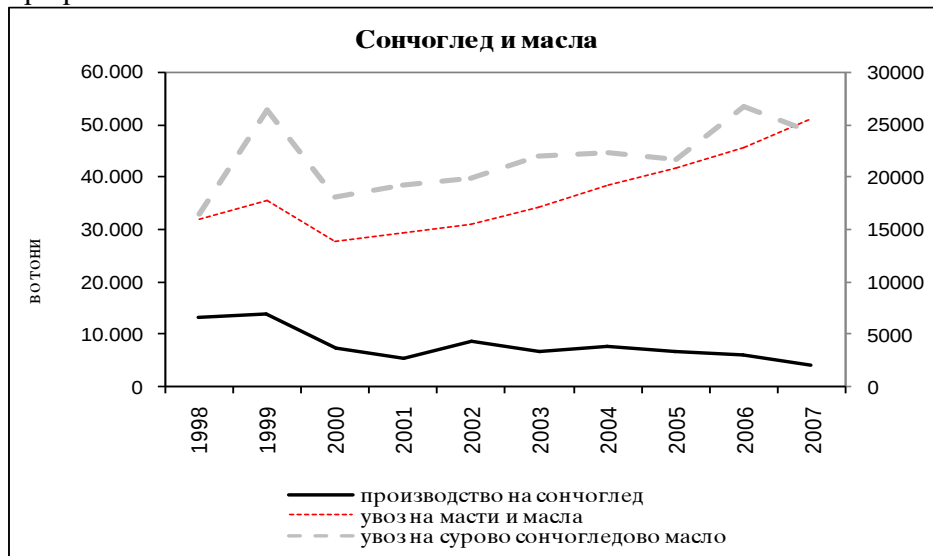
Графикон 16

Извор: ДЗС и пресметки на НБРМ.

Податоците за земјоделското производство на **месо и млеко** се заклучно со 2006 година. Генерално, во периодот 1998-2006 година, околу 9% од вкупното производство на месо е наменето за извоз. Домашната потрошувачка на месо има значително висока увозна компонента во просек од околу 65%. Вкупната домашна потрошувачка на млеко во најголем дел се задоволува од домашно производство (во просек околу 97%), при исклучително низок извоз на домашното производство (околу 1%). Според податоците за извозот и увозот на овие производи во 2007 година, се забележува годишен пораст на увозот за 15% кај месото и за 22% кај млекото. Извозот на месо е незначително намален во однос на претходната година, но затоа извозот на млеко е понизок за 60% (треба да се има предвид дека и покрај високите стапки на промена кај извозот и увозот на млеко, станува збор за релативно мали количини). Намалената побарувачка за извоз на овие производи во 2007 година наведува на заклучокот дека зголемениот увоз најверојатно произлегува од намалено домашно производство. Сепак, речиси двојниот пораст на извозот на млечни производи и за приближно 50% кај преработките од месо во 2007 година (при намалување, односно многу мал пораст на увозот), упатува на тоа дека претходниот заклучок треба да се земе со резерва (имајќи предвид дека добар дел од домашното производство на месо и млеко се користи како база за месната и млечната индустрија) и дека можеби зголемениот извоз е одраз на поголемата ориентација кон извоз на домашните производители, во услови на пораст на извозните цени.

Графикон 17

Извор: ДЗС и пресметки на НБРМ.

Производството на **сончоглед** во изминатиот десетгодишен период бележи постојано намалување. Имено, од околу 15 илјади тони во 1997 година, тоа се сведува на околу 4 илјади тони во 2007 година. За падот во 2007 година дополнително придонесува и сушниот период. Намалената суровинска база за домашната индустрија за производство на масло за јадење во изминатиот период доведе до постојан пораст на увозот на сурово (нерафинирано) сончогледово масло, чишто неповолни ефекти посебно дојдоа до израз во 2007 година, поради приближно *двојниот пораст на увозната цена* на оваа суровина. Истовремено, количината на извезени масти и масла во 2007 година е намалена за 14%, при пораст на нивниот увоз за 12%.

Заклучок

Зголеменото производство на биогоривата, порастот на цената на инпутите за земјоделско производство, неповолните климатски услови и зголемената побарувачка за храна од растечките економии условија значително поскапување на храната во светски рамки. Ваквата глобална тенденција се пренесе и врз домашните цени на храната. Со оглед на фактот што Република Македонија спаѓа во групата земји во кои храната доминантно учествува во инфлацискиот индекс, од крајот на 2007 година и почетокот на 2008 година македонската економија се соочува со засилување на инфлацијата.

Во 2007 година, повисоките цени на храната условија 60% од инфлацијата, којашто изнесуваше 2,3%. Повеќе од половината од забележаниот пораст на цените на храната се должи на зголемените цени на индустриско-прехранбените производи, додека преостанатиот дел се должи на повисоките цени на земјоделските производи. Ценовниот раст продолжува и во првите два месеца на 2008 година, а придонесот на цените на храната се зголеми (околу 80%).

Анализата укажа на тоа дека поскапувањето на храната во нашата економија во најголем дел се објаснува со повиските увозни цени. Имено, покрај растот на увозните цени на земјоделските инпути (добиточна храна, семиња) и на енергентите (горива и електрична енергија) коишто доведоа до поскапо домашно производство на храна, придонес за инфлација имаат и повисоките увозни цени на одделни земјоделски и индустриско-прехранбени производи. Влијанието на високите увозни цени врз инфлацијата беше поизразено поради намалената домашна понуда на земјоделски производи, под влијание на неповолните временски услови и зголемената побарувачка за извоз. Имено, во 2007 година Република Македонија, поради сушата, се соочи со намалено производство на жито и неопходност од негов поголем увоз во услови кога светската цена бележи галопирачки раст. Неповолен одраз врз цените имаше и значително зголемената надворешна побарувачка на зеленчук и овошје.

Домашниот раст на цените на храната главно претставува ефект пренесен од глобалниот раст на цените на храната. Имено, анализите покажуваат дека процесот на ценовна конвергенција на Република Македонија кон Европската унија не бележи засилување во 2007 година, што се објаснува со растот на инфлацијата и во земјите на ЕУ (инфлацијата кај нас беше засилена во последните месеци од 2007 година, кога воедно дојде до раст на инфлацијата и во овие земји). Најзначајна ценовна конвергенција на домашните цени во рамки на прехранбените производи е забележана кај цените на маслото и маснотиите.

Актуелната нерамнотежа којашто во моментот постои помеѓу глобалната понуда и побарувачка на земјоделски производи и растечката тенденција кај цените на храната на светскиот пазар нудат исклучителна можност за развој на земјоделскиот сектор, пред сè во земјите во развој. Република Македонија по своите географски карактеристики има природни предуслови и потенцијал за развој на земјоделството. Сепак, во изминатиот десетгодишен период, земјоделскиот сектор бележи незадоволителни стапки на раст и релативно малку придонесува за вкупниот економски раст на Република Македонија, во услови на долгогодишна стагнација на земјоделското производство. Анализата на обемот на земјоделското производство укажува дека земјоделскиот сектор не ја задоволува во целост домашната побарувачка и со тоа се создава потреба од увоз, како на одредени земјоделски инпути, така и на земјоделски производи. Ваквите состојби во земјоделството неповолно се одразуваат врз надворешнотрговската размена на земјата. Негативното салдо од размената на производите за исхрана во периодот 1998-2007 година изнесува вкупно 1,7 милијарди евра, или 20% од вкупното негативно салдо на земјата во размената со странство. Затоа, потребно е зголемување на производството за да се намали влијанието на надворешните ценовни влијанија и притисокот од домашната побарувачка при засилена надворешна побарувачка за домашни земјоделски производи. Имено, при анализите е утврдено присуство на тренд на менување на структурата на извозот на македонската економија во делот на земјоделските производи, кон сè поголема привлечност на градинарските производи и овошјето наспроти тутунот како традиционален извозен производ. Ова отвора простор, но и наметнува потреба од посилен развој на земјоделството во Република Македонија, со што би се задоволите растечката странска и домашна побарувачка, како и промените во нејзината структура. Во таа насока, неопходно е подобрување на состојбата во земјоделскиот сектор, којшто при актуелната глобална поставеност има добри потенцијални можности да биде еден од носечките

сектори на растот на македонската економија, и со тоа воедно да придонесе за намалување на инфлаторните притисоци од глобалниот раст на цените на храната.

Прилог 1

Надворешнотрговската размена на Кина (милијарди САД-долари)

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Извоз	183.8	194.9	249.2	266.2	325.6	438.2	593.3	762	969.1	1,218.00
годишна промена (%)	0.5	6.1	27.8	6.8	22.4	34.6	35.4	28.4	27.2	25.7
Увоз	140.2	165.7	225.1	243.6	295.2	412.8	561.2	660	791.6	955.8
годишна промена (%)	-1.5	18.2	35.8	8.2	21.2	39.8	36	17.6	20	20.8
Вкупно	324	360.6	474.3	509.8	620.8	851	1,154.60	1,421.90	1,760.70	2,173.80
годишна промена (%)	-0.4	11.3	31.5	7.5	21.8	37.1	35.7	23.2	23.8	23.5
Нето извоз	43.5	29.2	24.1	22.5	30.4	25.5	32.1	102	177.5	262.2

Забелешка: Извозот на САД е на ФОБ основа; увозот на ЦИФ основа

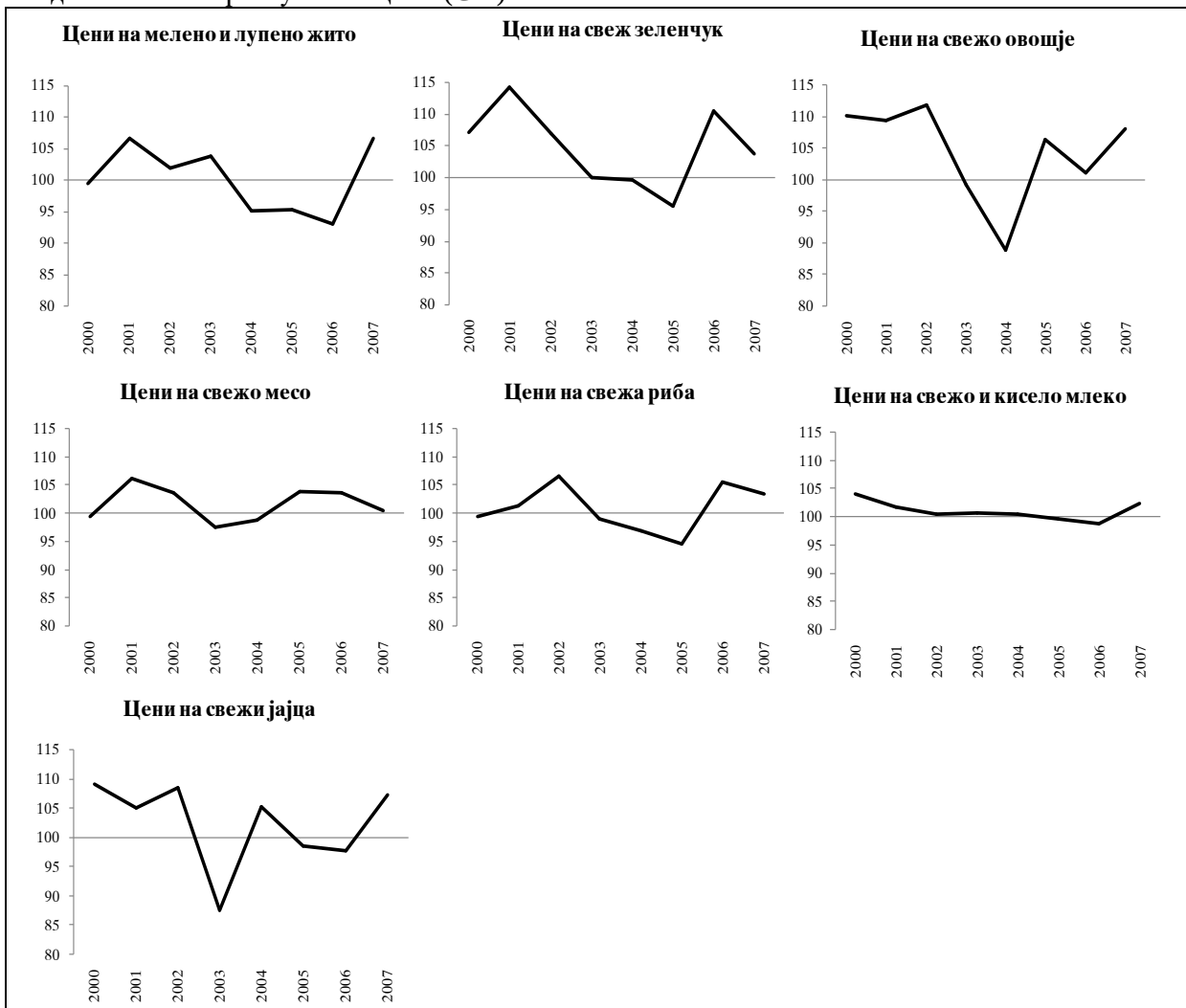
Извор: US International Trade Commission, US Department of Commerce, and US Census Bureau

Тариф. бр.	Најувезувани стоки од страна на Кина	2007 (во милијарди САД)	2007/2006 (%)
85	Електрични машини и опрема	256.8	17.3
84	Опрема за генерирање енергија (нуклеарни реактори)	124.2	13.8
27	Минерални горива и масла	104.9	17.7
90	Оптичка и медицинска опрема	69.5	18.1
26	Руди, згури и пепели	54.0	68.0
39	Пластични маси и производи од пластични маси	45.3	19.8
28, 29	Неоргански и органски хемиски производи	44.8	24.0
72, 73	Железо и челик	31.1	15.1
74	Бакар и производи од бакар	27.2	58.1
87	Возила освен железнички возила	22.1	29.8

Извор: PRC General Administration of Customs, China's Customs Statistics

Прилог 2

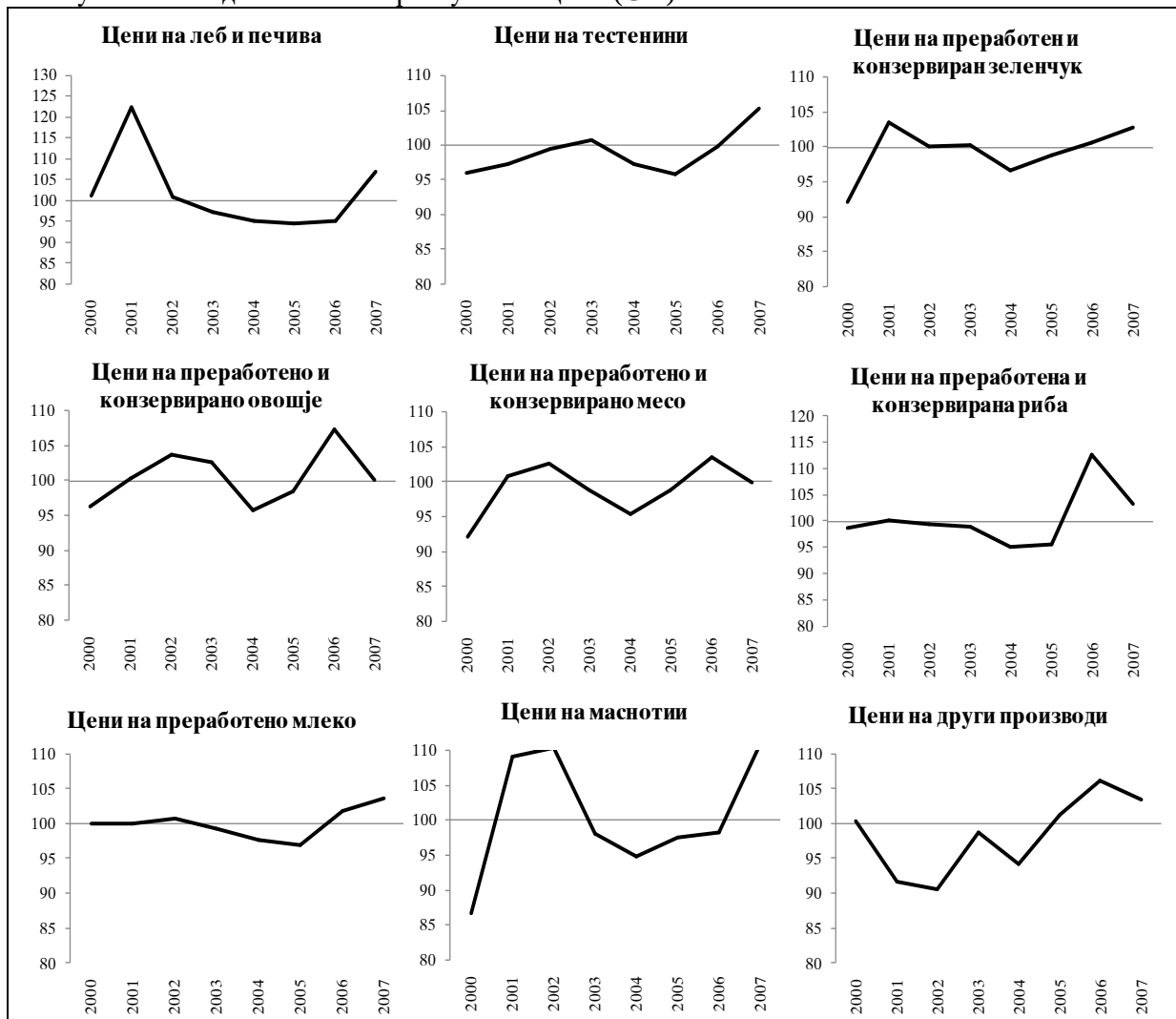
Годишни промени на цените на земјоделските производи коишто влегуваат во индексот на потрошувачки цени (CPI)

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија.

Прилог 3

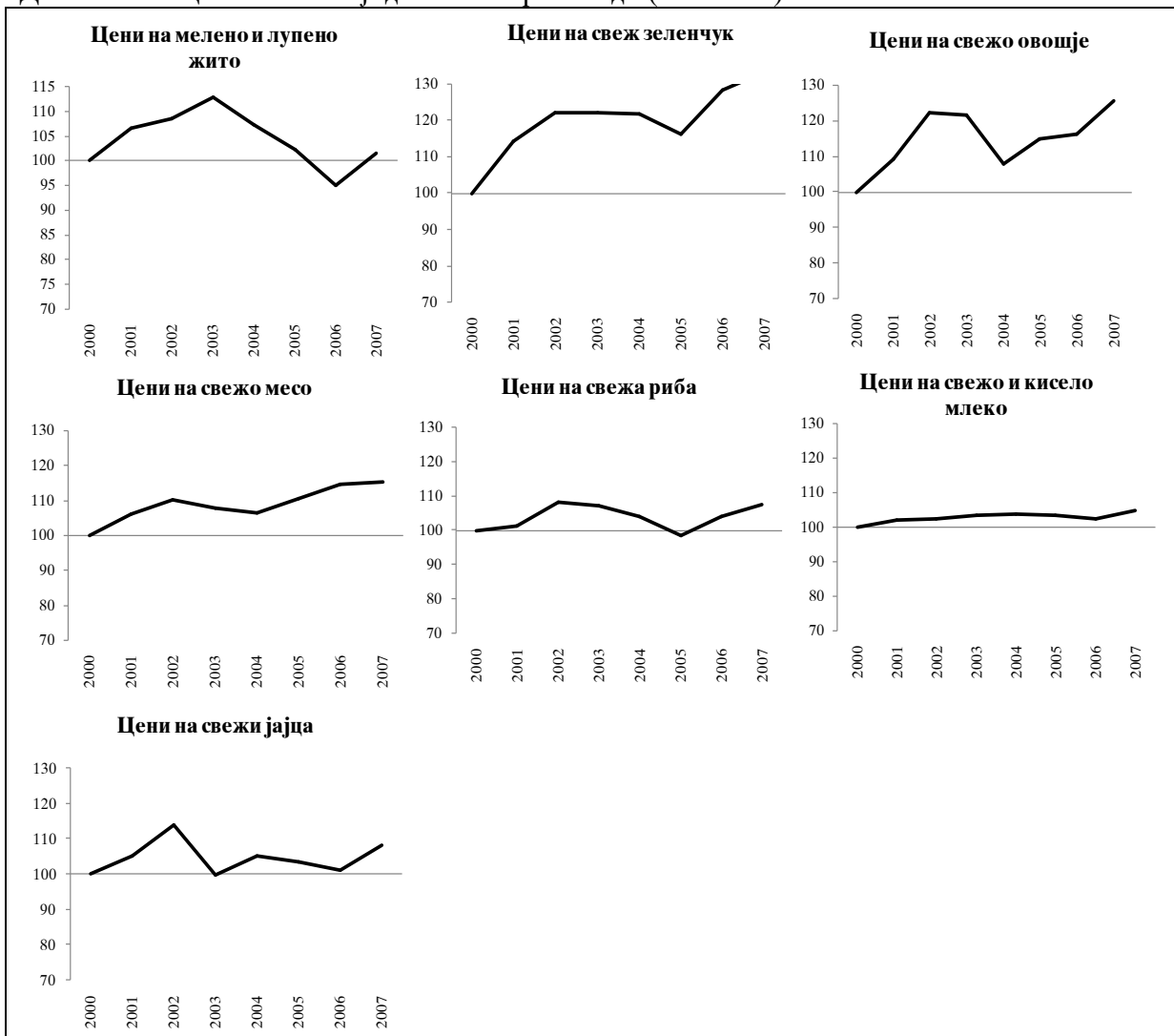
Годишни промени на цените на индустриско-прехранбените производи коишто влегуваат во индексот на потрошувачки цени (CPI)

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија.

Прилог 4

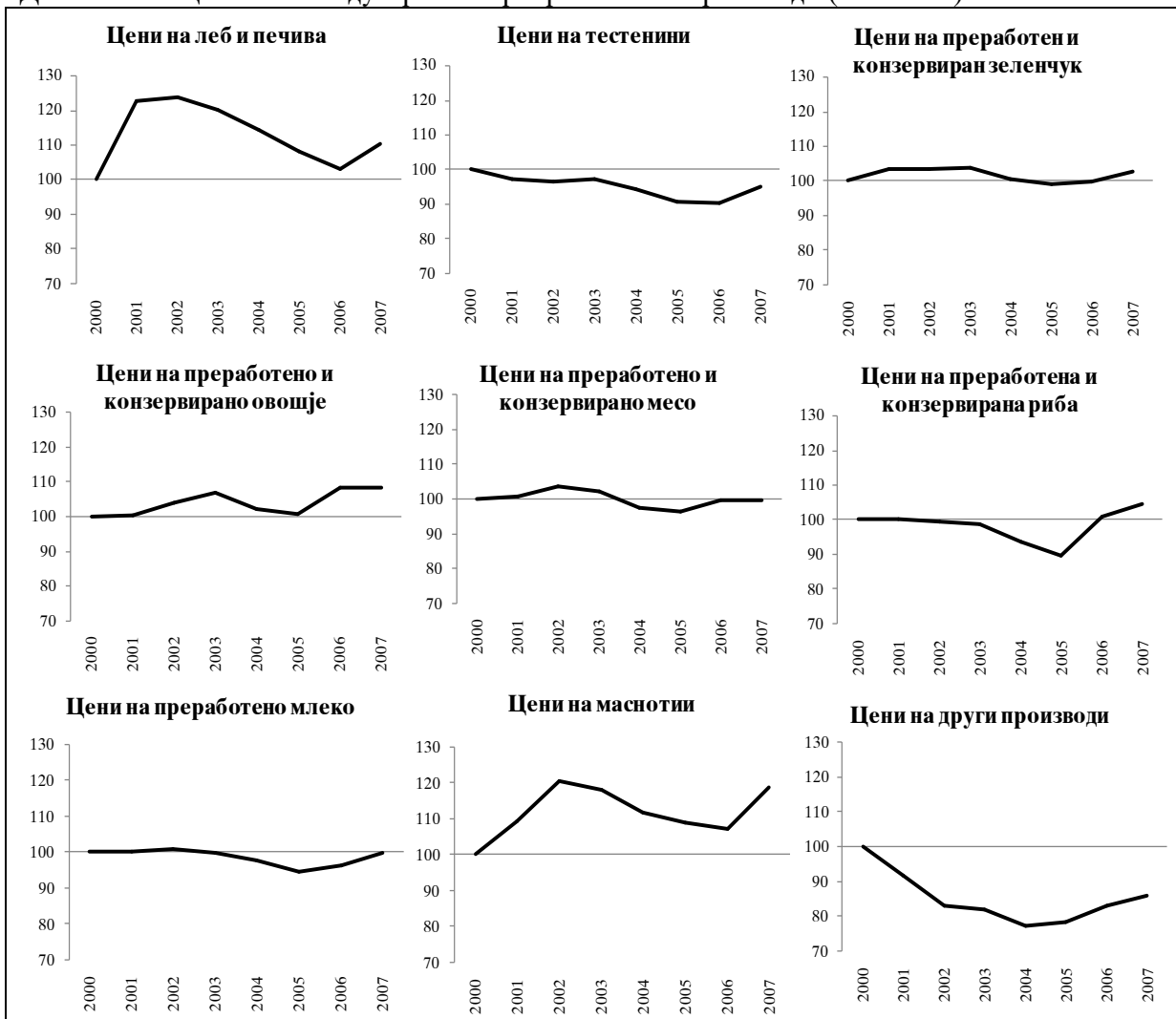
Движење на цените на земјоделските производи (2000=100)

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија.

Прилог 5

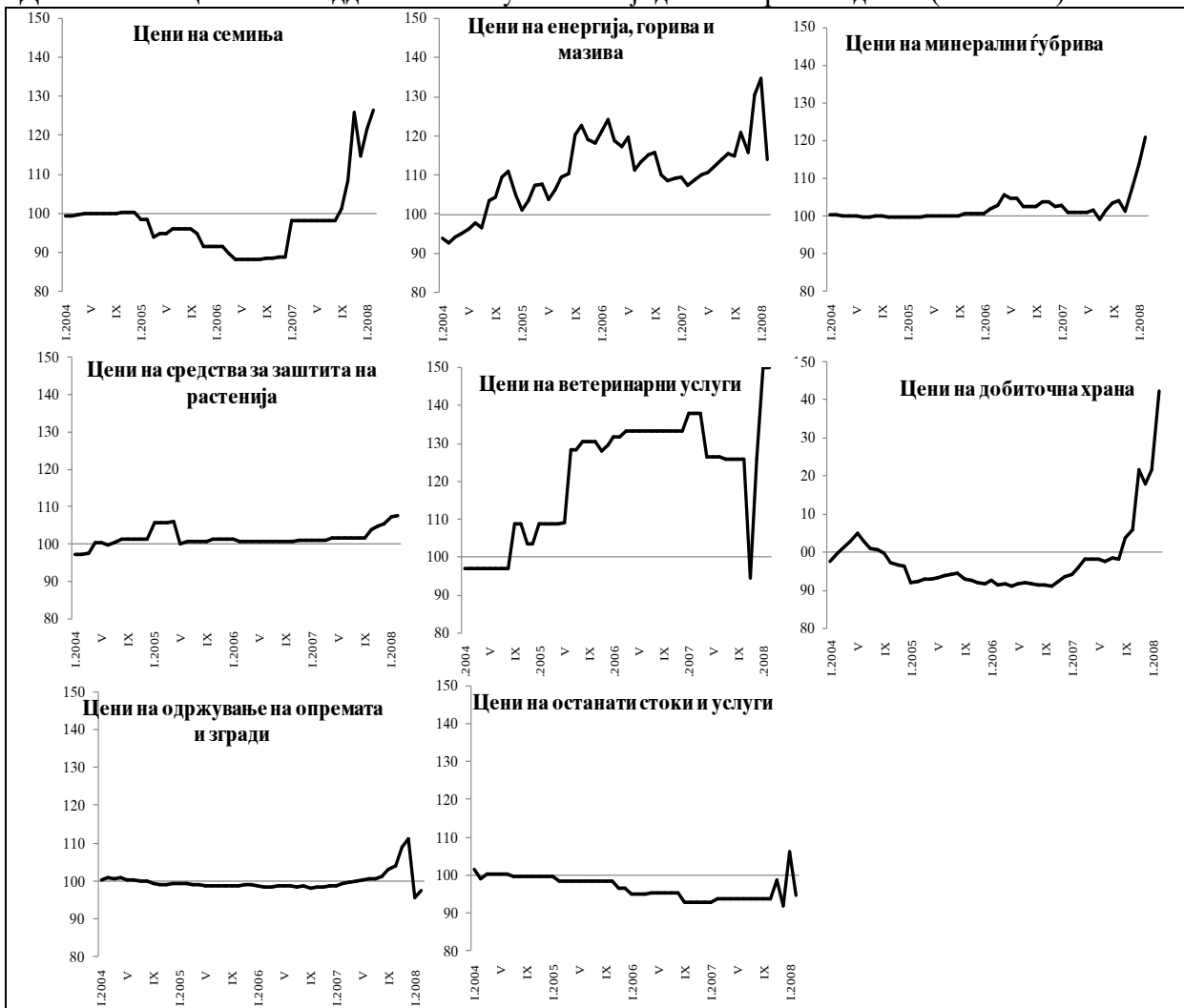
Движење на цените на индустриско-прехранбените производи (2000=100)

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија.

Прилог 6

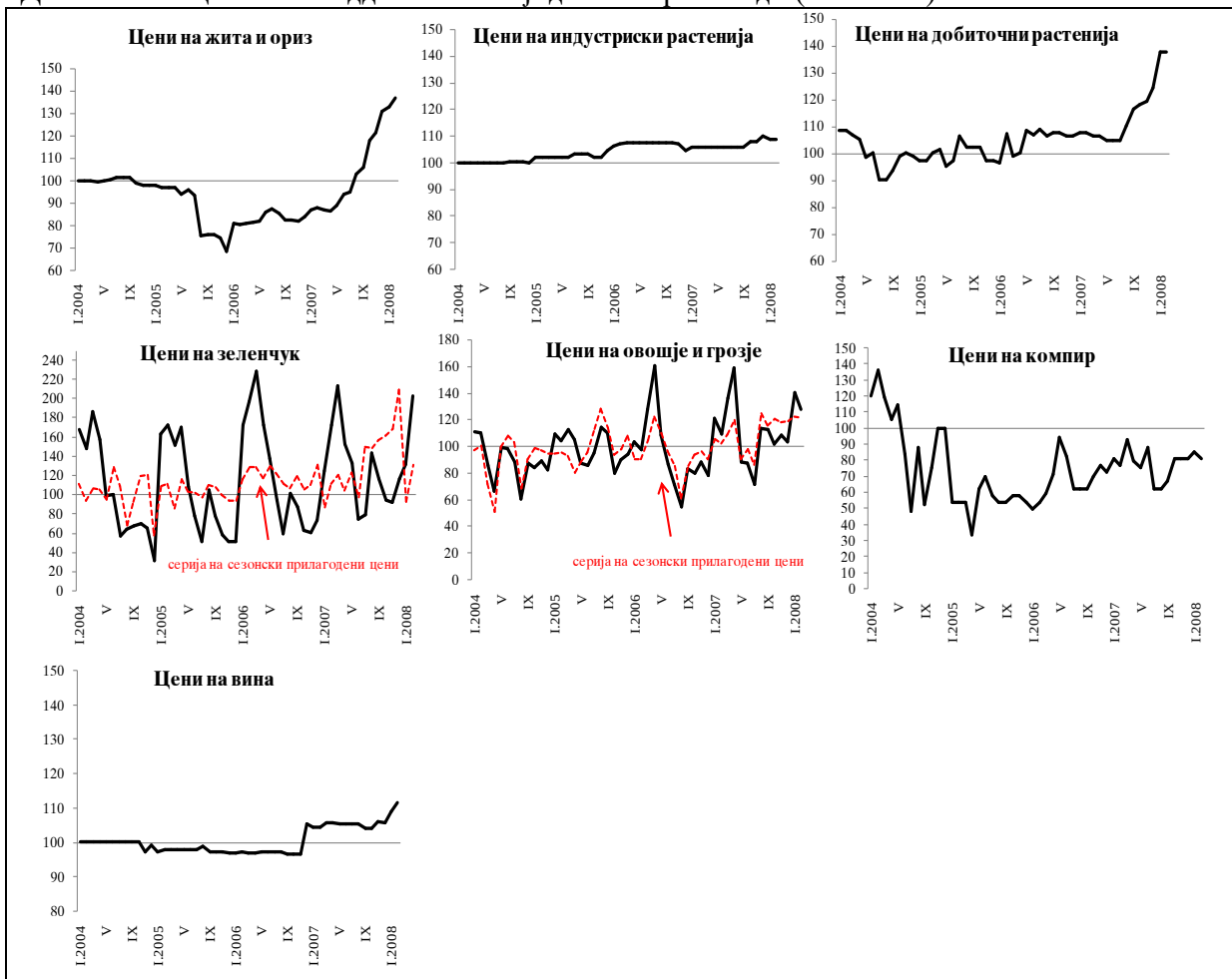
Движење на цените на одделните инпути за земјоделско производство (2004=100)

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија.

Прилог 7

Движење на цените на одделните земјоделски производи (2004=100)

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија.

Прилог 8

Листа на земјоделски производи групирани по тарифни броеви

тарифен бр.	Назив на групата
01	ЖИВИ ЖИВОТНИ
02	МЕСО И ДРУГИ КЛАНИЧНИ ПРОИЗВОДИ ЗА ЈАДЕЊЕ
03	РИБИ, ЧЕРУПКАРИ, МЕКОТЕЛЦИ И ДРУГИ ВОДНИ БЕЗРЪБЕТНИЦИ
04	МЛЕКО И ПРОИЗВОДИ ОД МЛЕКО; ЖИВИНСКИ ПТИЧЛИ ЈАЛЦА; ПРИРОДЕН МЕД; ЈАСТИВИ ПРОИЗВОДИ ОД ЖИВОТИНСКО ПОТЕКЛО, НЕСПОМНАТИ НИТУ ОПФАТЕНИ НА ДРУГО МЕСТО
05	ПРОИЗВОДИ ОД ЖИВОТИНСКО ПОТЕКЛО, НА ДРУГО МЕСТО НЕСПОМНАТИ НИТУ ОПФАТЕНИ
06	ЖИВИ ДРВЈА И ДРУГИ РАСТЕНИЈА; ЛУКОВИЦИ, КОРЕЊА И СЛИЧНО; СЕЧЕНО ЦВЕКЕ И УКРАСНИ ЛИСЈА
07	ЗЕЛЕНЧУК, КОРЕЊА И ГРУТКИ ЗА ЈАДЕЊЕ
08	ОВОШЈЕ ЗА ЈАДЕЊЕ; КОРИ ОД АГРУМИ ИЛИ ОД ДИЊИ И ЛУБЕНИЦИ
09	КАФЕ, ЧАЈ, МАТЕ-ЧАЈ И МИРУДИИ
10	ЖИТА
11	ПРОИЗВОДИ НА МЕЛНИЧКАТА ИНДУСТРИЈА; СЛАД; СКРОБ; ИНУЛИН; ГЛУТЕН ОД ПЧЕНИЦА
12	МАСЛОДАЈНИ СЕМИЊА И ПЛОДОВИ; РАЗНИ ЗРНА, СЕМИЊА И ПЛОДОВИ; ИНДУСТРИСКИ ИЛИ МЕДИЦИНСКИ РАСТЕНИЈА; СЛАМА И ДОБИТОЧНА ХРАНА (КАБАСТА)
13	ШЕЛАК; ГУМИ, СМОЛИ И ДРУГИ РАСТИТЕЛНИ СОКОВИ И ЕКСТРАКТИ
14	РАСТИТЕЛНИ МАТЕРИЈАЛИ ЗА ПЛЕТАРСТВО; РАСТИТЕЛНИ ПРОИЗВОДИ НА ДРУГО МЕСТО НЕСПОМНАТИ НИТУ ОПФАТЕНИ
15	МАСНОТИИ И МАСЛА ОД ЖИВОТИНСКО ИЛИ РАСТИТЕЛНО ПОТЕКЛО И ПРОИЗВОДИ ОД НИВНО РАЗЛАГАЊЕ; ПРЕРАБОТЕНИ МАСНОТИИ ЗА ЈАДЕЊЕ; ВОСОЦИ ОД ЖИВОТИНСКО ИЛИ РАСТИТЕЛНО ПОТЕКЛО
16	ПРЕРАБОТКИ ОД МЕСО, РИБИ, ЧЕРУПКАРИ, МЕКОТЕЛЦИ ИЛИ ОД ДРУГИ ВОДЕНИ БЕЗРЪБЕТНИЦИ
17	ШЕЌЕР И ПРОИЗВОДИ ОД ШЕЌЕР
18	КАКАО И ПРОИЗВОДИ ОД КАКАО
19	ПРОИЗВОДИ ВРЗ БАЗА НА ЖИТА, БРАШНО, СКРОБ ИЛИ МЛЕКО; СЛАТКАРСКИ ПРОИЗВОДИ
20	ПРОИЗВОДИ ОД ЗЕЛЕНЧУК, ОД ОВОШЈЕ ИЛИ ОД ДРУГИ ДЕЛОВИ НА РАСТЕНИЈА
21	РАЗНИ ПРОИЗВОДИ ЗА ИСХРАНА
22	ПИЈАЛАЦИ, АЛКОХОЛИ И ОЦЕТ
23	ОСТАТОЦИ И ОТПАДОЦИ ОД ПРЕХРАНБЕНАТА ИНДУСТРИЈА; ПРИГОТВЕНА ХРАНА ЗА ЖИВОТНИ
24	ТУТУН И ПРОИЗВОДИ ЗА ЗАМЕНА НА ТУТУН

Извор: ДЗС и НБРМ.

Земјоделството во Република Македонија - тековна состојба и идни предизвици

д-р Перо Димшошки,

заменик-министер за земјоделство, шумарство и водостопанство

Вовед - општ осврт на глобалните трендови

Цените на храната на светските пазари забележа пораст од повеќе од 50% во споредба со претходната година. Порастот на цените на храната се одвива паралелно со порастот на цените на енергентите на светскиот пазар. Во последниве месеци високите цени на храната и енергентите ја поттикнаа инфлацијата во светски размери и придонесоа кон намалување на потрошувачката моќ на домаќинствата, при што во ЕУ веќе се дискутира за зголемување на социјалните трансфери и за нивниот можен негативен ефект на инфлацијата којашто веќе расте. Но најголема дебата се води околу реформите во заедничката земјоделска политика на ЕУ и ревизијата на нејзините цели коишто не се во согласност со новите глобални трендови на пораст на цените на храната, а воедно и на земјоделските производи.

Истиот тренд се преслика и на македонската економија. Индексот на цените на земјоделските производи во Република Македонија бележат постојан пораст во споредба со минатата година. Но, исто така и директната поддршка во земјоделството обезбедена од програмите за развој на Владата на Република Македонија бележи огромен раст од година во година следејќи ја политиката за поддршка на ЕУ согласно со интеграциските процеси.

1. Зголемување на светските цени на храната и на вложеното во земјоделското производство

До првата половина на 2007 година, состојбата на макроекономска стабилност и подобрената бизнис-клима со поволно влијание врз заштедите и инвестициите од една страна, и политиките на Владата за постепено зголемување на износот на финансиската поддршка за земјоделскиот сектор и зголемување на откупните цени на примарните земјоделски производи²², овозможуваше создавање долгорочни поволни услови за конечно надминување на наталожените неповолни состојби во земјоделскиот сектор.

Како резултат на неурамнотежата помеѓу намалената понуда на храна на светскиот пазар предизвикана од климатските промени и намаленото светско производство, од една страна, и зголемената побарувачка заради зголемената еластичност на приходот кај големите брзорастечки економии на исток, од друга страна, но и поради зголемените цени на енергентите, почнувајќи од втората половина на 2007 година настанаа сериозни промени во светските цени на

²² Преку создавање на слободни пазарно регулирани односи со отстранување на пазарната неурамнотеженост предизвикани од олигополистичка позиција на дел од претставниците од преработувачките индустрии.

производството во примарното земјоделското производство и преработките, но и кај цените на основните елементи во производството.

Промените на трендовите на земјоделската политика кај главните светски играчи, ЕУ и САД, во насока на зголемено алоцирање на производните капацитети за производство на биодизел, постепеното напуштање на мерките за поддршка поврзани со производство во Заедничката земјоделска политика на ЕУ (ЗЗП) и нејзиното отворање кон условите на светскиот пазар што доведе до намалена глобалната понуда, дополнително се одразија врз порастот на светските цени на храната.

2. Влијанието на ефектот на зголемување на цените врз поединечни потсектори во македонскиот земјоделско-прехранбен сектор

Генерално, трите важни структурни фактори коишто имаат влијание на трендовите на домашните реални земјоделски цени се: влијанието на домашната понуда и побарувачка, догоровните трендови на меѓународните цени, како и присуството на субвенциониран извоз на светските пазари - ефект што се отсликува преку трговската размена.

Во состојба на price taker, поради големината на економијата и обемот на трговската либерализација²³, како и поради ограничените инструменти на политиката за влијание на состојбите на пазарот согласно со обврските преземени со членството во СТО, порастот на светските цени предизвика тренд на постојано зголемување и на цените на земјоделско-прехранбените производи и вложеното во земјоделското производство на домашниот пазар.

Иако зголемувањето на цените е забележано кај поголем дел од производите, надворешните движења на цените имаат најголемо структурно влијание на производите кај кои производството не ја задоволува домашната побарувачка, производите за кои на светско ниво перспективно ќе има зголемена побарувачка, и производите чии цени се под значително влијание на политиките на поддршка на значајните играчи на светскиот пазар.

Во услови на засилена трговска размена и ценовен шок увезен од надвор, зголемените домашни цени се определени од висината на цените на светскиот пазар со одредено влијание во иста насока, како резултат на намалената домашна понуда предизвикана од неповолните временски услови. Просторот во кој домашната понуда, побарувачка и политики може да имаат соодветно влијание е разликата меѓу извозните цени на ФОБ-основа и увозните цени на производите на ЦИФ-основа.

3. Влијанието на политиките на субвенционирање на земјоделството врз зголемувањето на цените на земјоделско-прехранбените производи

Во вакви услови на пораст на директните субвенции во земјоделството, се поставува прашањето дали поголемите фискални трошоци за земјоделството

²³ Остварена по приемот на земјата во СТО во 2003 година и потпишаните билатерални договорите за слободна трговија со ЕУ и земјите од регионот.

насочени кон поттикнување на растот на продуктивноста на земјоделскиот сектор предизвикуваат создавање или продлабочување на фискалниот дефицит и оттука, хранење на инфлациските движења?

Инфлацискиот ефект од земјоделските субвенции може да има ограничено директно инфлациско влијание, но да предизвикува индиректно потхранување на инфлацијата доколку се задржи моменталниот однос на глобалниот пазар.

Во 2007 година, субвенциите во земјоделството на ниво од 27 милиони евра се зголемени во однос на 2006 година (17 милиони евра). Износот на субвенции во однос на вредноста на земјоделското производство²⁴ изнесува 7,7%, што не е значаен поединечен ризик за предизвикување неурамнотеженост на паричните средства во однос на расположливите добра (доколу се набљудува изолирано од другите споменати фактори) и оттаму не е поединечна причина за пораст на цените. Временски, порастот на цените на производите се случи пред да започне влегувањето на паричната маса од мерките за поддршка во 2007 година во прометот на паричните средства.

Според проценките, најголем дел од средствата за директни плаќања, коишто по својот карактер се насочени кон поддршка на приходот на примарните производители, се користат за набавка на одредени елементи за производство коишто веднаш, во тековната производна сезона (особено кај едногодишните култури) доведуваат до зголемен обем на земјоделско производство, не нарушувајќи ја значително рамнотежата помеѓу паричната маса и стоките во промет. Ова особено што за 2008 година Владата воспостави постапка на фазна исплата на средствата коишто во најголем дел се инвестираат за производни цели уште во текот на самата производствена година, а не пред крајот на фискалната година како до сега, кога производните активности се сведени на минимум и реално постои временска разлика до периодот на инвестирање и уште поголема до самото производство и вклучување на материјалните добра во прометот. Дополнително околу 1,5 милиони евра во 2007 година беа средства наменети за капитални инвестициски активности што за 2008 година изнесуваа над 3 милиони евра.

Од друга страна, реално се очекува одредено влијание на зголемувањето на цените на примарните земјоделски производи, како резултат на мерките на Владата, поради активниот пристап за либерализација на пазарните услови преку: подобрување на пристапот на домашните производи на пазарите, особено надворешните; намалување на царинските и нецаринските бариери на трговијата; и зголемување на конкуренцијата во преработувачкиот сектор со овозможување влез на странски директни инвестиции, особено во делот на производството на млеко.

4. Тестирање на претпоставки

Да се задржиме на основната претпоставка дека земјоделската политика на зголемено субвенционирање е дополнителен фактор којшто влијае врз порастот на цените на земјоделските производи.

²⁴ Проценетата вредност по активноста „земјоделство, шумарство и лов“ според Државен завод за статистика за 2007 година е 34.659 милиони денари.

Постојаната дебата за употребата на директното финансирање на земјоделскиот приход во вид на социјален трансфер за надомест на опортунитетните трошоци на земјоделските производители, во споредба со урбаното население е вечен мит за оправданоста на директните трансфери на земјоделските производители за поддршка на нивото на нивниот приход. Таков е примерот со земјоделската политика на САД кога т.н. „Фарм бил“, согласно со реформите во 1996 година, се активира во случаите кога цените ќе паднат пониско од минималната цена и со тоа се штитат фармерите, односно нивниот приход од ризиците на пазарот. Слична политика се практикува и од страна на ЕУ, но заклучокот на критичарите е дека ваквиот тип на субвенционирање предизвикува вишоци на производство со што зголемената понуда ќе ги задржи цените на ниско ниво под кое се активира дополнителното субвенционирање.

Сепак, на големо изненадување, ваквите политики се покажаа нефлексибилни во услови на зголемување на цените на земјоделските производи кога ризикот е само кон буџетот на потрошувачот, а не на земјоделскиот производител, особено кога цените на произведеното растат повеќе од цените на вложеното.

Анализата продолжува и врз „митот“ во врска со тоа дали моментната политика на зголемено субвенционирање во земјоделството дополнително ја храни инфлацијата којашто е одраз на глобалните текови значи следење на трансферите од буџетот на владата кон буџетот на земјоделците во интеракција со останатите ефекти, а не изолирано.

Докажано е дека субвенциите сепак одржуваат одредено ниво на производство, и покрај падот на цените на крајниот производ под цената на трошоците за производство, односно задржуваат одредено ниво на употреба на ресурси за исто производство под изговор што произлегува од повоен период, а тоа е одржување на нивото на достатност на храна во глобални рамки. Но, да се тврди дека субвенциите сами по себе се причина за флуктуации во цените е нереално бидејќи ефектот е најчесто комбиниран со целокупната монетарна и фискална политика.

Денес сме сведоци на една поинаква ситуација - употребата на субвенции продолжува под истиот изговор на одржување на нивото на цените коишто се во постојан пад, а реалноста го покажува спротивното - цените растат поради сè поголемата употреба на ограниченото земјиште за производство на суровина на биодизел. Ова претставува одговор на порастот на цените на енергентите и на намалувањето на ефектите од климатските промени. Денес се јавува и една нова ситуација на промена на потрошувачките навики на големите пазари со апсорпциска моќ којашто вртоглаво расте, како што се потрошувачите на Кина и Индија, односно притисок на страната на побарувачката за храна.

Се наметнува прашањето, од кој ризик сега субвенциите го штитат приходот на земјоделскиот производител? Дали можеби сега нема обратна ситуација?

Земјоделскиот производител има можност за високо вреднување на својот производ во споредба со вложените трошоци за производство, а со тоа и остварува поголем приход без да го зголеми обемот на производство и без технолошки

напредок. Видувањата на земјоделскиот производител за очекувани субвенции сега преминуваат повеќе во насока на промена на потрошувачките навики со што ја ослободува масата на пари во прометот со добра и услуги коишто, пак, во услови на зголемена побарувачка, и самите бележат пораст на цените.

Да се повикаме на општо прифатената дефиниција за инфлација?

Инфлација е пораст на општото ниво на цените во одреден временски период. Порастот на цените може да се однесува и на стоки и на услуги и се мери преку ценовниот индекс. Економистите веруваат дека високото ниво на инфлација се должи на порастот на понудата на пари. Варијации во стапката на инфлација во одредени случаи се должат и на флукуациите во реалната потрошувачка. Овие две објаснувања се застапени од монетаристите и од кејнзијанците кои ја застапуваат теоријата на флукуациите во реалната потрошувачка.

Одтука ја следиме тезата дека во услови на зголемено субвенционирање кога глобалниот тренд е пораст на цените се предизвикува ослободување на маса на пари за потрошувачка, наместо долгозастапената теорија на зголемување на потрошувачката за инвестиции во инфраструктурата коишто не предизвикуваат инфлациски движења.

Заклучок

Доколку го докажеме фактот дека субвенциите се дополнителен фактор за зголемена инфлација тогаш се наметнува прашањето за ограничување на нивната употреба или, пак, нивно реструктурирање за да ги следат глобалните трендови. Во услови на пораст на цените на храната најголеми победници се земјоделските производители кои потекнуваат од земјите со либерална земјоделска политика и инвестиции во развој на технологии и инфраструктурен маркетинг на производите. Земјите коишто долги години практикуваа субвенционирање за зголемена продуктивност го задржаа погледот на фармерот на расположливиот буџет на субвенции, а не на можноста да го вреднуваат својот труд на пазарот и неговите моментни поволности. Таквите земјоделски производители ќе продолжат со потрагата по сè поголеми бенефити од државата, иако пазарот има можност за повеќе.

Дали ваквата промена на трендовите не треба да се прифати со широки раце и да се реструктурира земјоделската политика кон еден флексибилен однос на реални вредности и оправданост. Оправданоста се гледа на долг рок, доколку субвенционирањето ја постигнува јасно поставената цел и ја зголеми продуктивноста на земјоделството од технолошки и конкурентен аспект, а тоа ќе се постигне со насочување на земјоделскиот приход во реинвестирање, а не во отворање нови потрошувачки навики.

Прилог - Ефектот на зголемувањето на цените врз поединечни земјоделско-прехранбени потсектори

Општо земено, зголемувањето на цените на земјоделските производи има позитивно влијание на поттикнувањето поголемо производство и во иднина, на порастот на секторското производство. Сепак поради различниот интензитет на пораст на цените на производите на светскиот пазар, различното влијание на структурните фактори споменати претходно, како и влијанието на спротивставениот ефект на зголемување на цените на вложеното во производството, ефектот од зголемувањето на цените и можниот статус на победници или губитници е различен кај земјоделските потсектори.

Од согледувањето на движењето на цените на произведеното во 2007 година, со зголемување за 38% во однос на 2006 година, растителното производство е во значително подобра состојба во однос на сточарското производство каде што збирното зголемување е само 5%. По потсектори на растителното производство, најголемо зголемување бележат градинарските производи (зеленчукот) за цели 60,3%, потоа житата од 55,8%, овошјето за 31,3% и најмало кај индустриските растенија - само 6%. Од друга страна зголемувањето на цените на вложеното во растителното производство во 2007 година е поизразено само кај семињата поради влијанието на временските услови (плус 38,8%) и незначително за минералните ѓубрива и заштитените средства (5,2% и 4,7%). Ваквите движења овозможуваат остварување на сериозни позитивни финансиски резултати и значително подобрување на приходот на земјоделските производители.

Спротивно, во делот на сточарското производство, зголемувањето од 10,7% за производите од животинско производство во услови на сериозен пораст на цените на житарките коишто влегуваат како главно средство во производството со 60-70% од вкупните трошоци, подразбира состојба на сериозни проблеми во постигнувањето профитабилност, дури и достигнување на нивото на прагот на рентабилност. Како резултат се јавува зголемената понуда на живи животни и пад на цените на добитокот за колење од 0,4%, што може долгорочно негативно да се одрази со опаѓање на вкупниот произведен потенцијал со намалување на основното стадо. И во првите два месеци од 2008 година продолжува трендот на зголемување на цената на добиточната храна којашто во споредба за истиот период лани е поголема за 48%.

Како заклучок, поради проекцијата за продолжување на глобалните фактори коишто влијаат врз зголемувањето на цените вложеното во земјоделско-прехранбеното производство и на произведеното и на светските пазари, потсекторите со конкурентна предност и обезбеден пласман имаат зголемена корист од нагорното движење на цените, за разлика од потсекторите коишто се зависни од увоз на скапи средства за производство и високи производни трошоци, и коишто во иднина ќе се соочуваат со проблеми во профитабилноста во производството.

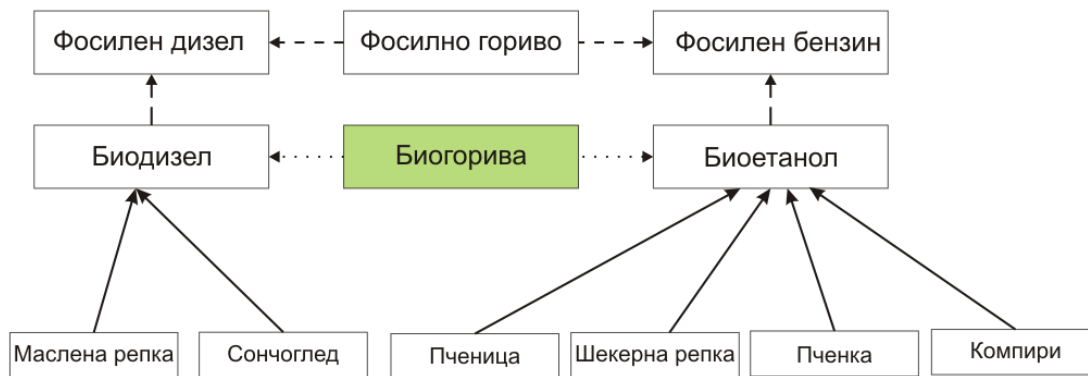
Производството на биогоривата и нивното влијание врз производството на прехранбената индустрија

Андреја Јосифовски,
„Макпетрол“ а.д. Скопје

Биогорива - поим

Биогоривата се алтернативни горива за погон на патен транспорт што се произведени од различни видови биомаса (органски материји). Според денешната состојба, најраширени во светот се три вида горива: биоетанол, биодизел и биогаз, а ова излагање се однесува на биодизелот и биоетанолот. Релациите на биогоривата со нивните сировини и фосилните горива се дадени на сл. 1. Се гледа дека основните сировини за биогоривата се од растително потекло. Наведени се оние растителни сировини што се карактеристични за нашето климатско подрачје.

Сл. 1. Основни биогорива и нивната позиција

Светот денес се соочува со висок пораст на цената на повеќе видови производи. Тој процес е засилен во првите месеци од оваа година (2008).

Графикон 1.

Цените на многу производи, посебно на оние од нафтата, никелот, пченката и пченицата, достигнале рекордни висини во последните месеци, забавувајќи ги активностите и во главните напредни економии. Оваа тековна појава е поширока и трае подолго од вообичаеното (пр. од осумдесеттите).

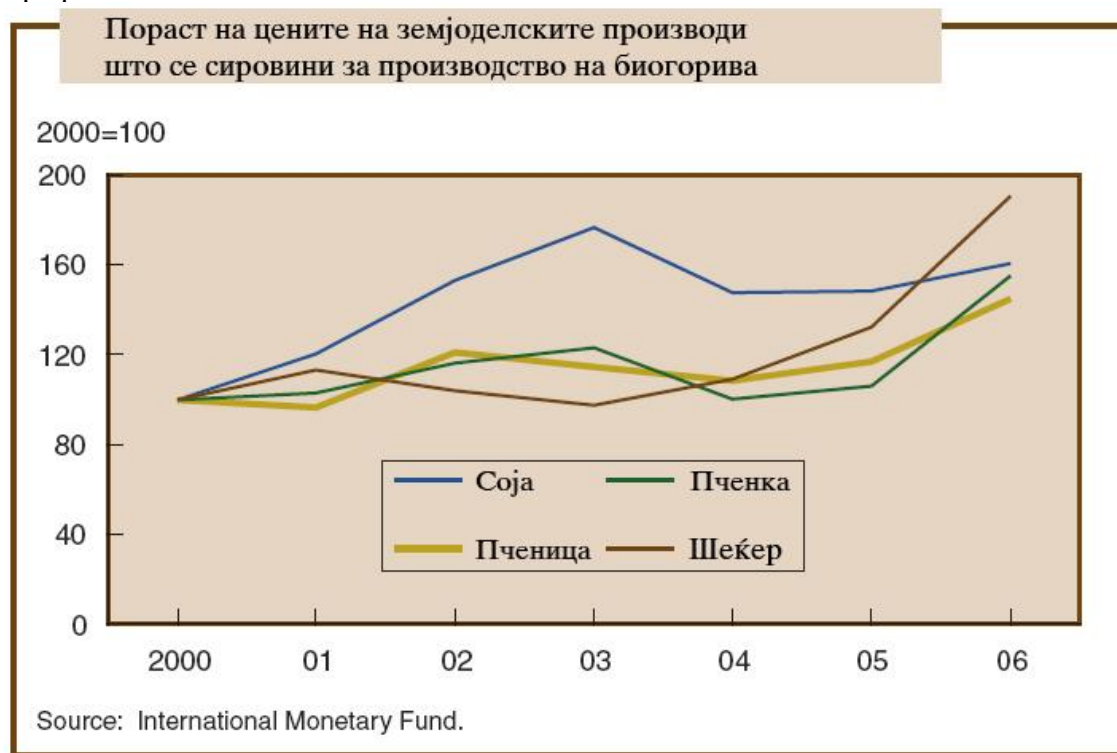
Таквиот процес на зголемувањето на цените на земјоделските производи предизвикува посебна реакција во областа на производството на земјоделските производи коишто се суровина за производство на биогорива.

Порастот на цените за житарките и растителните масла е од посебен интерес за земјите со мал приход. Бидејќи овие производи претставуваат (зафаќаат) поголем дел од листата на храна.

Историски, евтините житарки биле основа на најсиромашните.

Учеството на растителните масла во исхраната ги опфаќа од земјите со низок до земјите со висок приход.

Графикон 2.

Во 2004-2006 година, во светски рамки се зголемија цените на земјоделските култури: цената на пченката порасна за 54%; за пченицата и житото - 34 %, сојата - 71%; шеќерот - 75%. Овој тренд уште повеќе ескалира во 2007 година, со постојаните барања за биогоривата и сушите во главните производителни земји.

ФАО проценува дека високите цени на храната во 2006 година ја зголемија сметката на извозната храна на развојните земји повеќе од 10%, во однос на 2005 година.

Организацијата на храна и земјоделие на Обединетите Нации - ФАО

На глобално ниво, голем е бројот на различни ставови од различни релевантни субјекти.

ФАО, како најповикана во оваа област, веднаш одговори на негативните ставови изнесени неодамна.

ФАО го изнесе својот став во врска со извештајот на специјалниот известувач на Обединетите Нации, којшто даде негативна проценка за производството на биогоривата од земјоделските производи.

„ФАО смета дека разгледувањата во врска со обезбедување храна и заштита на човековата околина мора да бидат потполно адресирани пред инвестирањето или донесувањето политички одлуки, и ние активно работиме да обезбедиме тоа да се случува.“

ФАО пресметала дека денес 41,88 милиони км² земја се на располагање за земјоделие, иако само 15,06 милиони км² се користат, и само 0,11 милиони км² денес се користат за производство на биогорива, што не е повеќе од 1% од таа површина.

ФАО проценува дека во 2030 година 0,325 милиони км² ќе се користат за производство на биогорива, што не е повеќе од 2% од вкупната земјоделска површина.

Европската комисија изјави дека „не е воопшто во прашање суспендирање на целите (за биогоривата). Ние сме свесни за проблемите, но ги земаме предвид при процесот на развојни критериуми“.

Ставовите на претседателот на Светската банка, Роберт Зелик

Тој согледува седум фактори што влијаат врз порастот на цената на храната:

- Високи цени на енергијата (влијае врз производните и транспортните трошоци);
- Зголемување на побарувачката од земјите во развој (премин од еден на два obroka дневно);
- Повеќе месо во исхраната;
- **Зголемено производство на биогорива;**
- Суша во важните региони;
- Намалени резерви на храна;
- Трговија со храната како финансиски инструмент.

Ниту еден фактор не е сам по себе единствен фактор, ниту биогоривата се примарен фактор во порастот на цените. Се работи за комбинација на настани и фактори.

Непосредни очекувања

Се очекува цените на нафтата да се стабилизираат кога ќе се забави глобалниот развој. Секако дека притоа ќе има само ограничен пад на цената на нафтата. Високите цени на нафтата се одразуваат на високите производни трошоци на храна (пестициди, вештачки ѓубрива), како и транспортни трошоци.

Затоа, во оваа година, се очекува цените да го достигнат својот врв, а потоа да настапи одредено олеснување.

Мерки

Европската комисија за земјоделие презеде мерки за зголемување како на приносите, така и земјиштето расположливо за обработка. Со тоа, обработливите површини коишто беа незасеани (set aside) се вклучуваат во процесот и за 2008 година ќе се активираат 2,9 милиони хектари таква површина.

Европската унија, заедно со други високо развиени земји, интензивно работи на технологијата за добивање биогорива од т.н. втора генерација сировини коишто не припаѓаат на групата храна (целулоза, отпадоци, дрвна маса).

Препораки од ММФ

„Најефикасен одговор од земјите би бил што повеќе да ја искористат приликата и да исчекорат со напори за охрабрување на домашното агропроизводство со подобрување на инфраструктурата, дистрибуцијата и системот на складирање; да се зголеми конкуренцијата, стабилно регулирани услови и пристап до финансии“. Тоа ќе го зголеми производството и снабдувањето со храна.

Македонија - состојба

Земјите без сопствени извори на фосилни горива, но традиционални производители на земјоделски производи, како што е Република Македонија, имаат ретка прилика да обезбедат услови за производство на храна, сировини за биогоривата и самите биогорива во услови на висока цена на увозната нафта. При тоа додатно се создаваат придобивки како развој на руралните подрачја и намалена емисија на штетни гасови.

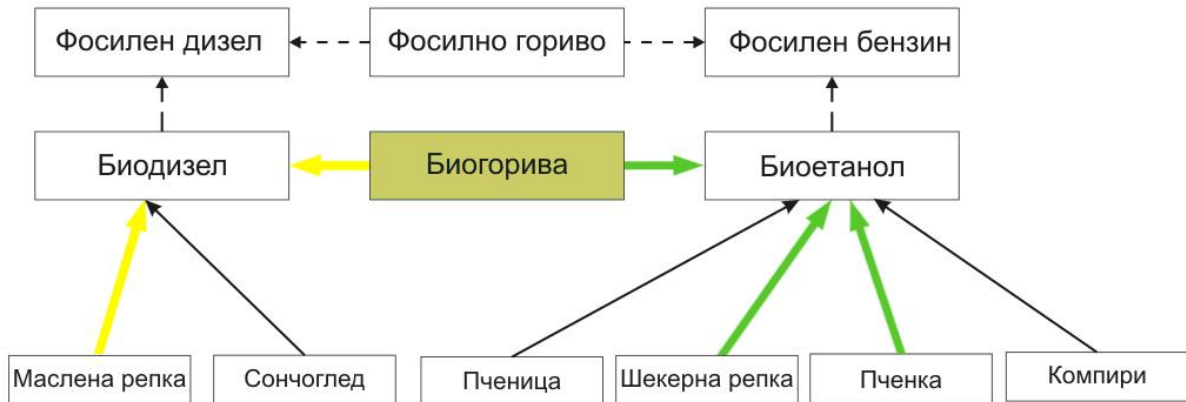
Конкретна можност е да се обезбеди како сировина маслодајна репка за капацитетот на „Макпетрол“ а.д. за производство на биодизел. За досегашната работа се врши увоз на сурово растително масло. Добивањето 30 000 тони маслодајна репка би било конкретен почеток, со оглед на тоа дека површините под оваа култура се многу намалени. При тоа е битно да се применат современи агротехнички мерки.

Со овие комбинирани мерки се постигнува:

- Зголемен принос по хектар;
- Зголемување на посеаните површини со искористувањето на досега необработените;
- Зголемена можност за пласман на соодветните култури.

Извршувањето на овие задачи во Република Македонија се првата фаза на производството и примената на биогорива.

Како што е споменато во овој труд (сл. 1) следна фаза би било производството на биоетанол од шеќерна репка и житарки, а потоа користење на целулозата како сировина.

Заклучок

Храната и биогоривата не се исклучуваат меѓусебно.

При производството на биогоривата се создаваат нуспроизводи коишто служат како храна на стока. Тоа е и почеток на нови современи гранки како што е биоeкономијата.

Во развој се технолошките процеси што обезбедуваат биогоривата да се произведуваат од сировини што не се во групата за исхрана на човекот. Со нивната примена ќе се намали ценовниот притисок врз храната, а истовремено ќе се совладаат нови технологии за обработка.

Како земја што не располага со свои сопствени фосилни горива, за Република Македонија единствено решение е да се искористат нашите споменати предности, дури и во тешки ценовни периоди.

Овој процес на помасовно производство и примена на биогоривата е засега единственото конкретно решение за намалување на потрошувачката на фосилни горива во транспортот. Притоа, треба да се има предвид состојбата со користењето на водата во земјоделското производство.

Сигурно е дека ќе трае подолг период, доволен за да се позиционира нашата економија и да се здобие со корист.

Клучни констатации изнесени во текот на работилницата

м-р Анија Ангеловска-Бежоска,
главен економист, НБРМ

Оваа работилница беше посветена на актуелните теми во македонската економија поврзани со интензивирањето на домашната инфлација, а пред сè на цените на храната, при што се обидовме да се фокусираме на начините како да се одговори на актуелните и идните предизвици во оваа сфера.

Евидентно е дека глобалната нерамнотежа помеѓу понудата и побарувачката на храна услови значителен пораст на цените на храната и следствено интензивирање на инфлацијата во светски рамки. Високите цени на енергијата, зголеменото производство на биогорива и неповолните временски услови, при зголемена побарувачка од брзорастечките економии се потенцираат како главни причини за ваквите состојби.

Глобалниот тренд на пораст на цените на храната се пренесе и во Република Македонија, која со овој проблем поизразено се соочува од крајот на 2007 година. Главните причини за пренесување на ценовниот раст произлегуваат од структурните карактеристики на македонското производство на храна, односно од значајното присуство на увозната компонента во задоволувањето на домашната побарувачка и нејзиното континуирано зголемување. Трендот на раст на увозната зависност е присутен кај прехранбените производи и кај одделни земјоделски производи (вклучително и кај инпутите за земјоделско производство). Дополнително влијание на порастот на цените на храната има и намалената домашна понуда поради неповолните климатски услови и зголемената екстерна побарувачка. Во услови на силна пазарна конкуренција, како што истакнаа претставниците од трговијата на мало, растот на малопродажните цени во основа е детерминиран од зголемените набавни цени (на увозните и домашните производи), а не од порастот на маржите во трговијата.

Процесот на ценовна ковергенција на Република Македонија кон Европската унија не бележи интензивирање во 2007 година, што се објаснува со растот на инфлацијата и во земјите на ЕУ. Ова ја потврдува преходната констатација дека порастот на цените во Република Македонија е пред сè пренесен ефект од глобалниот раст на цените на храната.

Во Република Македонија постои висока корелација помеѓу стапката на инфлација и промените на цените на храната што се должи на високото учество на трошоците за исхрана во личната потрошувачка на домаќинствата. Така, порастот на цените на храната во 2007 година детерминираше околу 60% од растот на цените на трошоците на живот, а овој тренд со позасилен интензитет продолжи и на почетокот на 2008 година.

Исто така, негативни ефекти од глобалниот раст на цените беа видливи и кај надворешнотрговската размена со странство. Високата увозна зависност кај прехранбените производи и дел од земјоделските производи, во услови на глобален

раст на цените на храната, резултираше со продлабочување на дефицитот на трговското салдо што земјата го остварува во размената со храна.

Анализите упатуваат дека Република Македонија и при актуелната гео-констелација, не ги користи доволно своите потенцијални можности и дека земјоделскиот сектор веќе подолг временски период речиси стагнира, при намалување на обработливата површина, на добиточниот фонд и висока зависност од увоз на добиточна храна. Буџетските субвенции во аграот во Република Македонија се зголемуваат и во голем дел се наменети за поддршка на примарните земјоделци за набавка на производствените инпути. Сепак, значајно е нивното правилно насочување, особено кон она производство кое би одговорило на растечката странска и домашна побарувачка и би придонело за намалување на увозната зависност.

Во овој контекст и претставниците од нафтената индустрија укажаа дека глобалната состојба нуди исклучителна можност за развој на земјоделството и зголемување на профитаблиноста на овој сектор, притоа истакнувајќи дека зголемувањето на домашното производство на маслодајна репа како сировина за производство на биодизел, може да придонесе за раст на земјоделското производство и со тоа да влијае позитивно врз намалување на увозот на сурово растително масло.

Генерално, сите учесници на конференцијата се согласија дека актуелните случувања ја потенцираат неопходноста од поинтензивен развој на земјоделскиот сектор во Република Македонија, кој при тековната глобална констелација има добри потенцијални можности да биде еден од носечките сектори на растот на македонската економија и кој истовремено може да придонесе за намалување на екстерните инфлаторни притисоци, а воедно и да влијае на подобрување на платно-билансната состојба на државата. Затоа, учесниците на конференцијата пред се ја нагласија потребата од преземање мерки за зголемување на понудата на земјоделски и индустриски прехранбени производи од домашно производство, потенцирајќи дека тоа е вистинскиот одговор за зголемувањето на резистентноста на нашата економија од ваков вид екстерни шокови, како во поглед на нивното влијание врз цените, така и врз платниот биланс. Зголемените инвестиции во овој сектор и ригорозните мерки за спречување на натамошната деградација на обработливото земјиште, нагласија учесниците на конференцијата, треба да бидат од особено значење.

Програма за работилницата

Работилница на тема: „Цените на храната и инфлацијата“

24.04.2008 година (четврток), хотел „Александар палас“, конгресна сала бр. 1

10:00 Воведно обраќање и отворање на Работилницата:

м-р Петар Гошев, гувернер на НБРМ

Презентации I дел

модератор: **м-р Анита Ангеловска-Бежоска**, главен економист, НБРМ

10:15 „Цените на храната и инфлацијата“ - **м-р Маја Кадиевска-Војновиќ**, Дирекција за истражување при НБРМ

10:35 „Статистички аспекти на опфатот на цените на храната во мерењето на инфлацијата во Република Македонија“ - **г-ѓа Снежана Шиповиќ**, Државен завод за статистика на РМ

10:55 „Земјоделството во Република Македонија - тековна состојба и идни предизвици“ - **г. Перо Димшовски**, заменик-министер, Министерство за земјоделство, шумарство и водостопанство

11:15 „Карактеристики на земјоделското производство во РМ и неговиот потенцијал за задоволување на домашната и странската побарувачка“ - **проф. д-р Драги Димитриевски**, Факултет за земјоделски науки и храна

Презентации II дел

модератор: **м-р Анита Ангеловска-Бежоска**, главен економист, НБРМ

12:00 „Влијанието на растот на светските цени на земјоделските средства за производство (инпут) и горивата врз производството на млечната индустрија“ - **г. Роџер Оскарсон**, „Сведмилк - Македонија“

12:15 „Влијанието на растот на светските цени на земјоделските средства за производство и горивата врз производството на месната индустрија“ - **г. Влатко Ѓоргиевски**, „МИК“ АД Свети Николе

12:30 „Порастот на цените на производителите на прехранбени производи - видување од аспект на трговијата на мало“ - **г. Владимир Тодоровиќ**, „Тинекс“

12:45 „Производството на биогоривата и нивниот ефект врз производството на прехранбената индустрија“ - **г. Андреја Јосифовски**, „Макпетрол“

13:00 Дискусија

13:30 Затворање на работилницата и препораки

13:40 Доделување на Годишната награда на НБРМ